

In dit nummer:

- 195 De akker is de wereld
J. Bouma
- 196 Verantwoordelijkheid in
afhankelijkheid (2)
J.M. Mudde
- 198 Waardig en waardevol
J.G. Knol
- 201 De ontwikkeling van het
geweten
H. Algra
- 203 Omgaan met verlies
J. Kiers
- 205 Bestendige gunst voor allen
D. Holwerda
- 207 De grondslag van onze
zekerheid (3)
P.J. van Kampen

Opbouw

Tot opbouw van het gereformeerde leven

Actief, maar op welke plaats?

niets over wat andere mensen moeten doen."

Hij is niet de enige die ervoor kiest op deze manier God te dienen. Diverse vrienden van hem kozen ook bewust voor het laten verwateren van een groot deel van het contact met kerk en christelijke vrienden, om zo ruimte te scheppen voor een vriendenkring in een niet-christelijke omgeving.

Respect

Hij is mijn broer en zijn keuze houdt me bezig. Ermee eens ben ik het nog lang niet. Want de nood onder veel jongeren is anno 1997 groot, en het aantal enthousiaste, capabele jongeren dat zich actief wil inzetten klein. Daardoor stranden jeugdverenigingen en verdwijnen dolende jongeren uit het zicht van de kerk. Het Nederlands Gereformeerd Jeugdwerk (NGJ) moet bij gebrek aan mankracht activiteiten laten liggen en ziet zich gedwongen commissies op te heffen. Met alle respect voor mijn broers keuze zou ik

er een lief ding voor over hebben als deze mensen hun handen hier uit de mouwen zouden steken.

Wat mij bezighoudt is mijn eigen toegankelijkheid en ontvankelijkheid wat betreft nieuwe contacten met niet-christenen. Hoeveel trek heb ik in het sluiten van nieuwe vriendschappen, en – belangrijk – het onderhouden ervan? Als ik eerlijk ben: weinig. Ik heb mijn handen vol aan het onderhouden van mijn huidige omgeving. Natuurlijk zou ik mijn buurman graag vertellen over Wie mijn leven bezielt, over mijn geloof, over de kerk. Maar tot op de dag van vandaag hebben onze gesprekken de diepgang van zijn grasmaaier die wij wekelijks lenen. Waarom? Waarschijnlijk omdat ik me weinig inspan om tot echte vriendschap te komen. Op een nieuwe intensieve vriendschap zit ik niet te wachten en behalve zijn grasmaaier heb ik weinig van hem nodig... Hoezo toegankelijk. Hoezo ontvankelijk.

Miriam de Rooij, De Bilt

Hij is tweeëntwintig, Nederlands Gereformeerd en God toegewijd. Daarom damt hij sinds kort zijn activiteiten en vriendschappen in christelijke kring drastisch in. Om toegankelijker te zijn voor ongelovigen. Want volgens hem voelen zijn niet-christelijke medestudenten met wie hij bij de kopieermachine staat, volleybalt of in de pauze koffie drinkt, dat hij nu werkelijk behoefte heeft aan vriendschap. Een bomvolle agenda en een compleet adressenboekje beperkten vroeger zijn ontvankelijkheid en toegankelijkheid.

Het bewijs acht hij geleverd. Sinds hij het mes heeft gezet in bezigheden en contacten elders, voelt zijn studie-omgeving dat hij daar open staat en – heel belangrijk – behoefte heeft aan dieper en meer. Met een niet-christelijke studiegenoot die nog nooit een bijbel had opengeslagen, leest hij nu Gods woord.

Twee anderen opperden dat ook eens met hem te willen doen.

Overigens stelt hij nadrukkelijk dat zijn manier van God dienen geen indirecte kritiek is op christenen die wel voornamelijk binnen christelijke kring opereren. „Ik voel me hier eenvoudigweg toe aangetrokken. Mijn keuze zegt

... met wie hij in de pauze koffiedrinkt ...

Veertiendaagse uitgave van de
gereformeerde persvereniging opbouw

Redactie

Drs. H. Algra
Ds. J. Bouma
A. Hartkamp
Drs. P.J. van Kampen
J.J. Lakerveld
Ds. J.M. Mudde
Ds. K. Muller
Ds. W. Smouter
J. Westerkamp-Stegeman

Adres van de redactie

Ds. K. Muller,
Oude Veenscheiding 15,
8446 LC Heerenveen.
Telefoon: 0513-653620
Telefax: 0513-653632.

Alle kopij dient uiterlijk dinsdags, in de week voorafgaande aan de week waarin Opbouw zal verschijnen, bij de redactie binnen te zijn.

Kerknieuws/Onder andere(n)

A. Hartkamp,
Groenord 92,
2401 AG Alphen aan den Rijn.
Telef./telefax 0172-445872.

Abonnementen en ledenadministratie

M. van Veelen-Vreugdenhil
Administratie Opbouw
Hunze 16
2911 EH Nieuwerkerk aan den IJssel
Tel. 0180-320205.
Gironummer 404945 t.n.v.
Geref. Persvereniging Opbouw.

Lidmaatschap Persvereniging

Aanmelding door overschrijving van min.
f 25,- contributie op bovenstaand
gironummer.

Abonnementen

Het aanvragen of opzeggen van
abonnementen uitsluitend bij de
administratie. Abonnementen kunnen ieder
moment ingaan, doch slechts per 31
december eindigen. Opzeggen uiterlijk tot
15 november.

Abonnementsprijs

Bij vooruitbetaling te voldoen.
f 68,- per jaar of f 38,- per half jaar.
Voor studenten f 34,- per jaar.
Buitenland f 112,- per jaar of f 124,- per
luchtpost. Chequekosten buitenland: f 15,-.

Advertenties

Tarief: 68 ct. per mm. bij 45 mm. breed
(excl. 17,5% BTW).
Advertenties inzenden tot woensdag 8.30
uur, anderhalve week vóór
verschijningsdatum. Familieberichten
uiterlijk vrijdagmorgen, in de week voor
verschijning. Advertenties en
familieberichten rechtstreeks naar Nedag,
t.a.v. het bedrijfsbureau.

Technische realisatie

Nedag Grafisch bedrijf b.v.,
postbus 208, 3770 AE Barneveld,
tel. 0342-410760, fax 0342-492542.

Druk

'Steenbergen', Zeist.

Opbouw wordt gedrukt op
gerecycled papier.

Dit tijdschrift wordt ten behoeve van
iedereen, die niet op de gebruikelijke
manier kan lezen, uitgegeven op
geluidscassette en/of in braille
of grootletter. Informatie en opgave:
CBB, Christelijke Bibliotheek voor
Blinden en Slechtzienden, Postbus 131,
3850 AC Ermelo, tel. 0341-551014.

ISSN 0030-3356

Kalender

van Ned. Geref. bijeenkomsten van
meer dan plaatselijk belang.

Opgave: telefoon 0513-653620; tele-
fax: 0513-653632; E-mail:
kmuller@epsilon.nl

- 12 juni Uiterste inzenddatum
Landelijke Vergadering
1998
- 6 september Ontmoetingsdag van het
Gereformeerd Appèl te
Amersfoort
- 2 oktober Vrouwencontactdag te
Zwolle; info voor stands:
038-4531945
- 25 oktober Centrale Diaconale Con-
ferentie te Apeldoorn;
onderwerp: Kerk en
gevangenen
- 8 november Zendingsnajaarsvergade-
ring Leerdam
- 7 maart '98 Opening Landelijke Ver-
gadering 1998

Ontvangen boeken

Andrew Murray, Bidden zonder ophouden

39 blz., f 7,50 9033604108

De Banier, Utrecht

J. Roodbeen, Woorden van Spurgeon

deel I, 64 blz., f 12,50

9033604124 De Banier, Utrecht

J. Roodbeen, Woorden van Spurgeon

deel II, 64 blz., f 12,50 9033604132

De Banier, Utrecht

Emis Dion, De Lauwerkrans van het leven

serie: Nikias & Katharina, deel 3

189 blz., f 24,50 9033625342

De Banier, Utrecht

Emis Dion, Het begon in Korinthe

serie: Nikias & Katharina, deel 1

172 blz., f 24,50 9033625121

De Banier, Utrecht

Emis Dion, In de schaduw van de zanger

serie: Nikias & Katharina, deel 2

158 blz., f 24,50 9033625261

De Banier, Utrecht

Lammert Houtjes,

Als de liefde groeit

320 blz., f 28,50 9033625236

De Banier, Utrecht

J. van 't Hul, Op reis langs oude paden

151 blz., f 19,50 9033604159

De Banier, Utrecht

Drs. J.J. Poort, Voetsporen van Calvin

134 blz., f 19,50

9033604094 De Banier, Utrecht

J. Bouma e.a. Levenwoorden. Uitgave 1997

56 blz., f 13,90 9029714832

Kok Voorhoeve, Kampen i.s.m. Filippus, Arnhem

Samen verder 1997

Jaarlijkse uitgave van Bij de tijd

46 blz., f 7,90

(bestellen door overmaking op een van de rekenin-
gen van Kok Tijdschriften)

Kok Tijdschriften, Kampen (postbank nr. 847048

of Generale Bank nr. 631841121)

Ds. Keimpe Dijk, Pinkstergeest en tijdgeest

Christendom 2000

69 blz., f 13,50 9029715146

Kok Voorhoeve, Kampen i.s.m. Filippus, Arnhem

De akker is de wereld

Matteüs 13:1-9

J. Bouma, Kampen

Hemelvaart en Pinksteren zijn in de kerk vanouds verbonden met de zendingsopdracht. De laatste verzen van het evangelie naar Matteüs hebben van de vertalers het opschrift 'het zendingsbevel' meegekregen. Dit naar aanleiding van de woorden van Jezus bij zijn hemelvaart: „Gaat dan heen, maakt al de volken tot mijn discipelen....”

De akker

Ik wil in deze overdenking een bepaald aspect van de verkondiging van het evangelie verder uitdiepen aan de hand van de bekende gelijkenis van de zaaier in het evangelie naar Matteüs. De enige gelijkenis, waar de Meester een uitleg bij geeft. Het viel mij bij het lezen van de gelijkenis op, dat het zaad onbeperkt wordt uitgezaaid over de akker. Je ziet die joodse boer het zaad met een royaal en breed gebaar over de akker zaaien, ook op die plaatsen, waarvan hij weet, dat het zaad nauwelijks of geen wortel kan schieten. Niet elke bodem is geschikt om vrucht te dragen. Er valt zaad langs de weg, op het verharde pad. Op plekken waar veel stenen liggen en er komt zaad tussen het onkruid terecht. Zo gaat er heel wat zaad verloren. Maar gelukkig, veel zaad komt terecht in vruchtbare aarde en draagt vrucht in overvloed.

De wereld

Zo is het ook met de verkondiging van het evangelie. Niet elke preek en niet ieder woord uit de Schrift treft een mens zo diep in het hart, dat hij of zij voor God op de knieën gaat. Soms worden mensen wel even geraakt, dat hangt vaak ook samen met de situatie, waarin een mens verzeild is geraakt. Onder bepaalde omstandigheden is iemand veel gevoeliger voor wat er tegen hem gezegd wordt, dan wanneer er niets aan de hand is. Bij ernstige ziekte, wanneer er problemen zijn in het huwelijk of in het gezin, rondom een ziekbed of bij een begrafenissen. Anderen laten zich meeslepen tijdens een enthousiaste evangelisatiecampagne of een bepaalde voorganger spreekt hen heel erg aan. Ze raken onder de indruk van wat hij zegt. Maar jammer genoeg is het vaak van voorbij-

gaande aard. Het beklift niet, het zet geen wortel in het hart en leven van een mens. De ontroering en de aanraking duren maar één ogenblik lang. Er zijn ook mensen die bewust aan het evangelie voorbijgaan. Het raakt hen totaal niet, ze voelen zich niet aangesproken door het evangelie van Gods barmhartigheid. Ze kunnen of willen zich niet gewonnen geven. Dat blijft vaak een raadsel voor ons. Tenslotte zijn er ook velen, God zij dank, die zich gewonnen geven aan het evangelie. In wier leven het evangelie vrucht draagt, soms zelfs heel veel vrucht.

Verspilde moeite?

Is zaaien zonder onderscheid eigenlijk geen verspilde moeite en verspilde energie? Is het niet beter en heilzamer om wat economischer te werk te gaan? Dus met mondjasmaat zaaien op die plekken waarvan de zaaier kan weten dat er zaad verloren gaat. Zo nodig, maar dat is natuurlijk een heidens werk, eerst het land helemaal schoon maken. Maar een boer in die tijd, met de beperkte landbouwmiddelen die er waren, zou dan aan zaaien niet eens meer toe komen. Zaaïen zonder onderscheid levert tenslotte toch de meeste vruchten op.

Alle mensen

Zo is het ook met het verkondigen van het evangelie. Dat moet op een gulle, royale wijze gebeuren. „Gaat dan heen, maakt al de volken tot mijn discipelen....”, heeft Jezus gezegd. Je hoeft niet eerst te gaan kijken of mensen misschien wel of niet ontvankelijk zijn voor het evangelie van Jezus Christus. Je hoeft niet eerst en uitgebreide enquête te houden om te zien of het wel zin heeft om het woord te verkondigen. Als we bij voorbaat al gaan zeggen, die en die zullen er wel niet voor open staan, dus daar gaan we maar niet naar toe, of in dat land en in die streek zul je ook wel geen gehoor vinden, dan kom je tenslotte helemaal niet meer toe aan de verkondiging van het evangelie. Of iemand wel of niet open staat, dat merk je pas, wanneer je begonnen bent met zaaien.

Altijd maar zaaien

Wanneer de apostelen op een bekrompen en uitgerekende manier aan het werk waren gegaan, dan was dit evangelie van de vergeving van zonden en het eeuwige leven hier nooit gekomen.

Dan leefden wij misschien nog heel ver bij God vandaan. Paulus en zijn broeders en zusters trokken van dorp naar dorp, van stad naar stad, van land naar land. Gingen er deuren open, dan bleven ze daar een tijd, verkondigden het evangelie, maakten mensen tot discipelen van de Here Jezus en doopten hen in de naam van de drieënige God. Gingen er deuren voor hen dicht, dan schudden zij het stof van hun schoenen en trokken in opdracht van hun Meester weer verder. Zaaïend en zaaïend en zaaïend. Van Azië naar Europa en Afrika, van Europa naar Amerika, van Amerika naar Australië en weer terug. Hier gingen grenzen open, daar bleven grenzen gesloten. Soms kwamen de dienaren van het evangelie heel gemakkelijk binnen, dan weer stond de deur op een kier. Maar altijd ging het zaaien door.

Toch nog vrucht

Het blijkt vanzelf of de grond vruchtbaar is of niet. Of het zaad vrucht draagt of verloren gaat. Maar het staat niet aan de zaaier om te bepalen of de bodem vruchtbaar is. Hij moet slechts zaaien waar zijn Zender hem zendt. En dat is de hele wereld. Bedenk ook, zaaien blijft zelden helemaal zonder vrucht. Ook op de meest onvruchtbare plaatsen schiet soms één enkele halm of aar omhoog om vrucht te dragen. U moet er eens opletten, wanneer u uw auto parkeert op zo'n groot parkeerterrein even buiten de stad bij een supermarkt. Eén en al asfalt of tegels. Maar hier en daar tussen de tegels of soms dwars door het asfalt heen groeit er nog iets. Een heel klein stukje vruchtbare bodem in een volkomen onvruchtbare omgeving. In een samenleving, en dan denk ik aan de Arabische wereld, waar de macht van de islam verschrikkelijk groot is, kom je soms een paar christenen tegen, hele kleine gemeentes, die ontstaan zijn uit het zendingswerk van eeuwen geleden of het zendingswerk dat vandaag met mondjasmaat gedaan kan worden. Christenen die vrucht dragen in een vaak vijandige omgeving. Er is dus nog genoeg werk aan de winkel. Dichtbij of veraf. Maar als er niet gezaaid wordt, weet u ook niet of er vrucht kan worden gedragen. Niemand wordt een discipel van de Here Jezus, als de Heer hem of haar niet verkondigt is.

Verantwoordelijkheid in afhankelijkheid (2)

Over de omgang met bijbelse voorschriften

J.M. Mudde, Enschede

In mijn vorige artikel bracht ik naar voren, dat de HERE ons voor wat betreft de inrichting van het leven, ook het kerkelijke en christelijke leven, veel meer in 'eigen' beheer heeft gegeven, dan wij beseffen. Bewust zette ik het woordje eigen tussen aanhalingstekens, om het misverstand te voorkomen, dat ik de HERE en Zijn Woord zou willen buitensluiten. Integendeel, ik doelde met 'eigen' beheer op een verantwoordelijkheid, die wij 1. van de HERE hebben ontvangen en 2. in biddende afhankelijkheid van Hem hebben uit te oefenen. Toch ligt in het woord verantwoordelijkheid besloten, dat wij een bepaalde mate van vrijheid hebben ontvangen. Dit artikel wil ik deze gedachte verder onder- en uitbouwen door in te gaan op de betekenis van de 'wijsheid' in de Bijbel.

Eén van de hele mooie en leerzame kanten van de Heilige Schrift is de aanwezigheid van de wijsheid. Bij 'wijsheid' denken we natuurlijk allereerst aan de boeken Job, Spreuken en Prediker, de zg. wijsheidsliteratuur. Maar ook elders is de wijsheid in de Schriften te vinden. Om daarvan één typerend voorbeeld te geven: Jethro, de priester van Midjan(!), de schoonvader van Mozes, geeft hem de *raad* (een woord dat kenmerkend voor de wijsheid is) om niet alle rechtszaken zelf te behandelen, maar de kleinere zaken te delegeren. Een boeiend voorbeeld, omdat het helpt de wijsheid enigszins te plaatsen. Wijsheid heeft te maken met het bestuur en het beheer van de wereld in de breedste zin van het woord. Tegelijk blijkt uit dit voorbeeld dat de wijsheid iets grensoverschrijdends heeft, iets universeels. Jethro immers is een Midjaniet ...

Afhankelijkheid

Vragen we ons af wat wijsheid is, dan

helpt de omschrijving die ds. F. van Deursen heeft gegeven ons verder:

„Wijsheid is de kunst om doelmatig te leven in de vreze des HEREN. Naar de orde die Hij in Schrift en schepping heeft geopenbaard. Tot ons eigen welzijn.” In deze omschrijving zitten een heleboel elementen, die wezenlijk zijn voor de bijbelse wijsheid. Om te beginnen staat de bijbelse wijsheid niet ten dienste van het denken, maar van het leven. Ds. Van Deursen spreekt ook wel over levenswijsheid, 'de know-how van het leven'. De wijsheid houdt dus direct verband met datgene waarmee wij ons in deze artikelen bezig houden: de inrichting van het leven, het maatschappelijke leven, het christelijke leven.

Letten we vervolgens op de manier waarop de wijzen van Israël zochten naar de juiste inrichting van hun leven, dan laat die zich heel goed typeren met de woorden die boven dit artikel staan: verantwoordelijkheid in afhankelijkheid. Eerst iets over de afhankelijkheid: De wijze is de mens die zeer intens leeft voor het aangezicht van de levende, de *sprekende* God. Het uitgangspunt van de wijsheid is de vreze des HEREN, het heilige ontzag, de eerbiedige schroom voor God, de Schepper, de Hoogheilige, de Rechtvaardige Die alles ziet. De wijze leeft uit dé Wijsheid, Gods eeuwige Wijsheid (Spr. 8). Dit is van fundamentele betekenis voor de weg die hij inslaat; wie God vreest, gaat voor de gerechtigheid leven, voor goede, zuivere verhoudingen met de medemens, hij gaat het leven dienen, het heil van de naaste.

Verantwoordelijkheid

De wijze leeft dus van een Wijsheid, die boven hem uitgaat, die eeuwige wortels heeft. Hiervan is hij afhankelijk. Toch, ondanks deze afhankelijkheid, houdt hij zijn eigen verantwoordelijkheid. Van de HERE gaan de principes ten leven uit. Maar hoe vertaalt je die in de praktijk? Om dát te ontdekken, is je volle inzet vereist. Daarvoor moet je weten hoe het in het leven werkt. Als ik dit of dat doe, dit of dat zeg, me in die of die kring begeef, dien ik daarmee de

gerechtigheid, het heil van mezelf, de naaste? Dat komt soms heel subtiel liggen en daarom is het nodig dat de mens op de speurtocht naar levenswijsheid al zijn zintuigen én zijn verstand optimaal gebruikt. De mens krijgt het leven niet op een briefje. Naar wijsheid zal hij moeten zoeken als naar zilver, naar haar speuren als naar verborgen schatten (Spr. 2:4). In de wijsheid wordt de mens met zijn mogelijkheden dus niet uitgeschakeld, maar voluit door de HERE ingeschakeld.

Observeren en concluderen

Wat ik bedoel laat zich illustreren met talloze voorbeelden. Neem bijv. Spr. 24:30-34, een waarschuwing tegen de luiheid en de gemakzucht, een indirecte oproep om trouw en zorgvuldig je werk te doen. De spreukendichter vertelt van een ervaring, die hij opdeed. Eens zag hij de totaal verwilderde akker van een lui mens. Hij trok daar lering uit: „Nog even slapen, nog even sluimeren, nog even liggen met gevouwen handen. Daar komt uw armoede aangelopen en uw gebrek als een bewapend man!”

In zo'n ogenschijnlijk simpel schriftdeel vinden we een aantal kenmerkende trekken van de wijsheid terug. Allereerst speelt in de wijsheid de *observatie*, het waarnemen een belangrijke rol. De wijze geeft zijn ogen en oren buitengewoon goed de kost. De wijze observeert zijn medemens, kijkt hoe het werkt in de wereld. Al die indrukken verzamelt hij. Indrukken uit Gods schepping (1 Kon. 4:33), maar ook waarnemingen omtrent het menselijk gedrag en het effect daarvan. En dan trekt hij uit die waarnemingen *conclusies*, hij komt tot een slotsom en legt die vast in een spreuk. Dat kan een spreuk zijn waarin spot doorklinkt, zoals hierboven. Het kan ook ogenschijnlijk neutraler: „Rijkdom brengt veel vrienden aan, maar een arme wordt door zijn vrienden verlaten.” (Spr. 19:4) Een in woorden vastgelegde waarneming, tegelijk een spiegelje dat ons voorgehouden wordt: wat bezielt ons mensen? En, wat voor een vriend ben ik? Vaker bevat een wijsheid een directe raadgeving: „Een

zacht antwoord keert de grimmigheid af, maar een krenkend antwoord wekt de toorn op." Zo is wijsheid een stuk gestolde levenservaring, ten dienste van de gerechtigheid, Gods gerechtigheid, het leven.

Oog voor het eigene

In de praktische en concrete aard van de wijsheid ligt ook besloten, dat de wijze, bij het nemen van zijn beslissingen sterk situatiegevoelig opereert. In ogenschijnlijk sterk overeenkomende situaties kunnen zijn beslissingen daardoor toch verschillend uitvallen. Heel pregnant komt dit tot uitdrukking in Spr. 26: 4 en 5, waar staat: „Antwoord een zot niet naar zijn dwaasheid, opdat gijzelf hem niet gelijk wordt. Antwoord een zot naar zijn dwaasheid, opdat hij niet wijs zei in eigen oog." Terecht zegt Dr. L.A. Snijders bij deze verzen, „dat de gezegden der wijzen geen tijdloze, algemene waarheden zijn of absolute regels, maar milieugevoelige, situationeel bepaalde uitspraken. Er is niet alleen wijsheid nodig om een ervaring of een aanbeveling te formuleren, maar ook om deze te rechter tijd op de goede plaats uit te spreken of toe te passen."²

Een wijs mens weet ook dat niet alles in Gods schepping op dezelfde wijze benaderd kan worden. Alles in Gods schepping heeft z'n eigen aard, alles heeft zijn eigen functie en wetmatigheid. En daarmee moet je rekening houden. „Dille wordt toch niet met de dorsslede gedorst en over de komijn rolt men geen wagenrad, maar dille wordt met de stok uitgeklopt en komijn met een roede" (Jes. 28:27; verg. Ps. 104:14-23).

De wijze heeft dus oog voor het eigene, het bijzondere van elke situatie, elk mens, elk dier.

Onderkoning op aarde

Van groot belang is, dat de wijsheid in de Schriften geen zwerfsteen is, geen 'Fremdkörper', maar volkomen op haar plaats, omdat ze verankerd is in de wijze waarop de HERE God de mens gemaakt en bedoeld heeft. We stuiten hier op een lijn, die vanaf het begin door de Bijbel loopt. Het is de lijn van de mens die geschapen is naar Gods beeld en als zijn gelijkenis, opdat hij zal heersen over de aarde en haar onderwerpen. Van de mens die geroepen is Gods schepping te bewerken en te bewaren. Van de mens die daartoe is toegerust met alle gaven en capaciteiten. Van de mens tot wie de Schep- per alle dieren *brengt*, om te zien hoe hij ze noemen zou. Van het mensen-

kind – wie is hij, dat God naar hem omziet!? – dat niettemin door de HERE bijna goddelijk is gemaakt! Immers: „De hemel is de hemel van de HERE, maar de aarde heeft Hij aan de mensenkinderen gegeven." (Ps. 115:16). Een lijn overigens, die in het Nieuwe Testament niet afbreekt, maar zelfs vervuld wordt als staat geschreven, dat wij in Christus een koninklijk priesterschap zijn. Meer, veel en veel meer zou er nog over de wijsheid gezegd kunnen worden. In dit verband gaat het er vooral om, dat die tweeslag van verantwoordelijkheid en afhankelijkheid er krachtig door bevestigd wordt.

Weg bij het biblicisme

Wat heeft dit alles te betekenen voor de wijze waarop wij het leven inrichten en de plaats die de vele concrete bijbelse voorschriften daarin krijgen? In dit artikel wil ik de resterende ruimte gebruiken om één aspect te benadrukken, me er volkomen van bewust, dat ik eenzijdig en niet compleet ben ... Het karakter van de oudtestamentische wijsheid bevestigt, dat we door de Bijbel niet op het spoor van het biblicisme worden gezet. Laat me over het woord 'biblicisme' iets meer zeggen. Daaronder versta ik een omgang met de bijbelse voorschriften, waarbij de menselijke verantwoordelijkheid sterk geminimaliseerd wordt. Het enige wat de christen heeft te doen is exegetiseren en vervolgens het resultaat van de exegeze als Gods wil ten uitvoer te brengen. 'Bijbels' houdt in: als je ergens maar een tekst voor hebt, zit je op het goede spoor. Het biblicisme schakelt de mens met zijn denken, beleven en ervaren dus niet in, maar uit. Van de wijsheid leren we, dat er ook een andere invalshoek mogelijk is, die wel anders bijbels is, maar naar mijn volle overtuiging niet minder bijbels, misschien zelfs meer bijbels. Het uitgangspunt van de wijsheid is de vreze des HEREN. Het doel is de gerechtigheid, Gods heil. En met het oog daarop wordt de mens als een verantwoordelijk wezen met al zijn mogelijkheden ingeschakeld om een Gode welgevallige weg door het leven te vinden, die hemzelf, de naaste, en Gods schepping tot heil is. Hiermee is het kader aangegeven waarbinnen de mens heeft te functioneren; hiermee is tegelijkertijd de ruimte aangegeven waarbinnen hij zich mag bewegen.

Alternatief

Eigenlijk zou ik deze benadering als alternatief voor het biblicisme naar voren willen schuiven. Het is hier, dat

ik wil terugkomen op de man-vrouw verhouding. Juist dit vraagstuk brengt het problematische van het biblicisme aan het licht. Wat immers is normaliter de aanpak van orthodox-kerkelijk Nederland? Enkele weleerwaarde en weledelzeergeleerde heren begeven zich in het laboratorium van de exegeze. Terzijde, persoonlijk voel ik me in dat laboratorium enorm thuis! Na diepgaand en minitueus Schriftonderzoek trekken zij vervolgens in meer of minder breedvoerige verhandelingen hun conclusies. Ja, zeggen sommigen, het is bijbels om de vrouw (actief) stemrecht te verlenen. Nee, zeggen anderen, dat is het niet. Ja, er zijn teksten op grond waarvan we vrijmoedig de vrouw in het ambt van diaken kunnen toelaten. Nee, die teksten zijn er niet. Ja, de vrouw is verplicht haar hoofd te bedekken. Nee, dat is zij niet. En: De onderdanigheid van de vrouw is beperkt tot het huwelijk, daarbuiten hoeft zij de man niet onderdanig te zijn. Nee, de onderdanigheid van de vrouw raakt ook haar maatschappelijke positie. En dan zijn er ook nog de grote exegetische raadsels – waarover inmiddels meters literatuur gepubliceerd zijn –, als de relatie tussen 1 Cor. 11:4 en 5 en 1 Cor. 14:34. En de één leest het eerstgenoemde vers in het licht van het tweede en de ander doet het andersom en daarvan hangen dan onze beslissingen af. Zal dit gemanoevreer op de vierkante millimeter echt de door onze HERE gewezen weg zijn? Ik geloof van niet. Op verschillende manieren worden we door de Schriften zélf genodigd om minder gefixeerd op de concrete bijbelse voorschriften te zijn. Wat wel? Houd de HERE God en Zijn Woord en zijn doel met de mens permanent voor ogen. Beluister ontvankelijk elk bijbelvers, elk relevant concreet voorschrift. Besef tegelijkertijd, dat je onderkoning bent op aarde. Geef daarom je ogen en oren goed de kost en gebruik je verstand. Neem in ogenschouw hoe het werkt, hoe jouw situatie is. Bid om wijsheid (Jac. 1:5 vv). Beklop de structuren van de aardse werkelijkheid, observeer, argumenteer en concludeer en neem dan een beslissing waarvan je met een eerlijk geweten kunt zeggen, dat de gerechtigheid ermee gediend is.

Ander vragenveld

Bewandelen we dit spoor, dan komen we, ik spreek nog steeds over de man-vrouwverhouding, ineens in een heel ander vragenveld terecht. Momenteel is het vragenveld vooral exegetisch. Ten overvloede, dit is het absolute

basiswerk. Maar er zijn ook andere dan exegetische vragen, die eveneens heel relevant zijn. Vragen die roepen om een verwerking van de ervaringen die wij met de veranderde man-vrouw-verhouding hebben opgedaan. Open vragen, eerlijke vragen, die naar twee kanten toe gesteld worden. In de richting van het klassieke rolpatroon: Is/was dat altijd heilzaam?

Dient/diende het het heil van man én vrouw? Is er geen winst gelegen in de ruimte die mannen en vrouwen in onze samenleving krijgen om 'naar hun eigen aard' te functioneren? Zouden juist wij, die geloven dat God, de Schepper, Geest aan mannen en vrouwen zijn/haar bepaalde gaven gegeven heeft, er geen goed woordje voor moeten doen dat die tot hun recht komen? Is het niet zo, dat zusters in de HERE bepaalde eigenheden kunnen hebben, die het diakonale, pastorale en andere ambtelijke werk ten goede kunnen komen?

Omgekeerd leert de wijsheid ons de volgende vragen te stellen in de richting van een sterk op de emancipatie van de vrouw gerichte benadering. Is het gezond en heilzaam, dat vrouwen vanwege hun baan het krijgen van kinderen steeds langer uitstellen? Is het hoofd-zijn van de man niet dieper in de schepping gelegd dan we soms willen weten? Waar is binnen de gezinnen nog de full-time aandacht die nodig is voor de opvoeding? Wordt het vrijwilligerswerk, en het kerkelijke werk in deze samenleving niet het kind van de rekening? Zomaar wat open vragen, een losse en niet al te goed door-dachte greep uit de trommel. Ze dienen vooral als illustratie van de mogelijke vragen, die aan de orde kunnen komen, als we op de wijze van de wijsheid over de man-vrouw verhouding nadenken.

Het waardevolle van deze benadering is m.i., dat iedereen aan het gesprek dat je op basis van deze vragen over de omgang van man en vrouw hebt, en over hun rol in gezin, kerk en samenleving, kan meedoen. Het mooie is, dat het gesprek midden in het leven komt te staan en zeker aan diepgang wint.

Een volgende keer hoop ik opnieuw op de omgang met de bijbelse voorschriften in te gaan. Heel wat vragen immers zijn blijven liggen.

Noten

1. In *Spreeken, De Voorzeide Leer Deel 1*, Barendrecht 1979, pg. 52
2. In *Spreeken, Tekst en Toelichting*, Kampen 1984, pg. 166

Waardig en waardevol

– wat heeft de gehandicapte mens de kerk te bieden

J.G. Knol, Utrecht

Op 10 april sprak prof. Knol onderstaande rede uit in de Noorderkerk te Zwolle. Hij was daar op uitnodiging van De Wooncluster Zwolle en Omstreken van de Stichting Philadelphia Zorg. Vanwege het belang van het onderwerp publiceren we deze toespraak in ons blad.

Een kerk die in de wereld een kerkelijke gemeente wil zijn, moet de tekenen van de tijd verstaan. De gemeente moet weet hebben van maatschappelijke en sociale ontwikkelingen. Niet om modieus met belangengroeperingen mee te doen en om meningen over maatschappelijk-politieke ontwikkelingen te beste te geven. Maar door de Woordverkondiging vanuit kennis van en inzicht in ontwikkelingen de gemeente toe te rusten tot actieve en normatieve deelname aan de ontwikkelingen. Deze deelname zal, vanuit het evangelie, ook de vorm kunnen krijgen van een kritische dialoog met de machthebbers in de samenleving. Met name als deze ontwikkelingen bedreigend zijn voor de plaats en toekomst van mens en wereld. Vanuit de opdracht aan de kerk om in deze wereld en in deze tijd gemeente te zijn, is het goed dat ouderverenigingen en zorg-aanbieders met de kerken in gesprek komen over de plaats en de betekenis van verstandelijk gehandicapten bij de opbouw en uitbouw van de christelijke gemeente. In plaats van te worden verborgen, mag de gehandicapte mens nu naar buiten treden als een mens met mogelijkheden en net als een ander ook met beperkingen. Een uniek mens die zorg nodig heeft maar ook een mens met mogelijkheden, met vragen en antwoorden.

In het onderstaande wil ik nader ingaan op de gevolgen van deze andere zienswijze op de mens met een handicap voor de betekenis van de verstandelijke gehandicapten voor de opbouw en uitbouw van de kerkelijke gemeente. Daarbij zal ik stil staan bij drie thema's. In de eerste plaats geef ik een korte ken-

schetsing van enkele algemene ontwikkelingen in het zorgveld. In de tweede plaats bespreek ik enkele ontwikkelingen in het moderne mensbeeld zoals die samenhangen met de ontwikkelingen op het terrein van de zorg en daarop zelfs een beslissende invloed hebben. In de derde plaats maak ik enkele opmerkingen over de praktische aspecten van de relatie van verstandelijk gehandicapte en de kerk.

Uitgangspunten

Het kan van belang zijn om vanwege de verhouding van kerk en gehandicapte mens eerst iets over de uitgangspunten van mijn beschouwingen te zeggen. Het eerste uitgangspunt vindt men met zoveel woorden geformuleerd in de brochure THUISKOMEN IN DE KERK waarin kerkelijke commissies en commissies vanuit de ouderverenigingen een visie hebben ontwikkeld op de positie van gehandicapten mensen in de kerk. Dit uitgangspunt wordt in de brochure als volgt geformuleerd (en ik citeer nu letterlijk) „dat mensen met een handicap, hun ouders en familie en de kerkelijke gemeente elkaar nodig hebben”. Dit uitgangspunt betekent de erkenning dat een kerkelijke gemeente het zich niet kan veroorloven om het bestaan van de verstandelijke gehandicapte mens te ontkennen of te miskennen. En daarmee samenhangend de opvatting dat in het belang van zowel het gehandicapt kind als van de kerkelijke gemeente ook de ouders het zich niet kunnen veroorloven om vanwege hun kind geen gemeenschap met andere leden van de gemeente te beoefenen. In de kerk kunnen ouders leren hoe met de gehandicapte mens om te gaan. De verstandelijk mens hoort erbij omdat de Here Jezus' hart uitgaat naar het gebroke. Hij hoort erbij omdat hij in de kerk naar psalm 113 tot de prinsen der kerk wordt gerekend. Dit bij elkaar horen wordt des te belangrijker indien men zich realiseert dat de verstandelijke gehandicapte mens zich in toenemende mate demonstreert als een zelfstandig mens die een zekere begeleiding nodig heeft. Hij gaat steeds meer wonen in gezinsvervangende tehuizen en huizen

met begeleiding. Het tweede uitgangspunt verwijst naar de functie van de kerk als centrum van de evangelieverkondiging. Ik zie in de samenkomst van de kerkelijke gemeente deze verkondiging in zover het de verstandelijk mens en zijn familie betreft, gestalte krijgen in drie toepassingen. In de eerste plaats heeft de kerk een woord voor de verstandelijk gehandicapte mens omdat hij tot de kerkelijke gemeente behoort en Christus ook voor hem in deze wereld is gekomen. Christus wil ook Zijn kinderen met een handicap in de kerk ontmoeten. In de tweede plaats heeft de kerk een woord voor de familie omdat door de Woordverkondiging troost en uitzicht kan worden geboden. Ook het gehandicapte familielid is schepsel en schepping Gods en mag ook hierin het beeld van God vertonen. In deze zin kunnen zij in de kerk wat de toekomst van hun kind betreft dat wel aan God overlaten. En leren dat het verdriet toch niet het laatste woord heeft. In de derde plaats heeft de kerk een woord voor de wereld. Tegen de goden van wetenschap en technologie in die de weg willen banen naar een samenleving waarin de gehandicapte mens niet veel meer is dan het resultaat van een mislukte preventie. De kerk echter mag weet hebben van de unieke waarde van het, naar de maat van de wereld soms ielijke en onvolmaakte van de gehandicapte mens. Ik maak in dit verband een tussen-opmerking die toch ook wel de positie van de gehandicapte mens raakt. Hoe men ook over abortus mag denken, het moet toch voor de kerk duidelijk zijn, dat een methode van selectieve abortus vanwege te verwachten handicaps, de meest perverse vorm is van bevolkingspolitiek.

Tot zover een korte weergave van het kader waarin beschouwingen over de relatie van verstandelijk gehandicapte en kerk moeten worden geplaatst.

Drie lijnen in de ontwikkeling

Zoals gezegd eerst een korte kenschetsing van enkele grote lijnen in de ontwikkeling van het zorgconcept. Ik zie daarbij vooral drie grote lijnen. In de eerste plaats is er het toenemend besef dat een handicap niet een onontkoombaar natuurlijk gegeven is waar de mens zich maar bij moet neerleggen. Men moet daarbij altijd een onderscheid maken tussen stoornissen en beperkingen aan de ene kant en een handicap aan de andere kant. Natuurlijk kunnen er bij een mens stoornissen zijn en optreden. Maar de mate waarin een beperking voor de mens een handicap is wordt door de samenleving bepaald. De

samenleving, en dus wij alle tezamen, bepalen de ernst van een handicap voor mensen met een beperking. Kortom, en dat is een uiterst belangrijke conclusie, de handicap is een sociaal verschijnsel en is alleen maar present in de ontmoeting van de mens met zijn omgeving. Een samenleving waarin materialisme en egoïsme hoogtij vieren zal veel meer gehandicapte mensen hebben dan een samenleving waarin men de gehandicapte mens rechten geeft op zinvol leven. God heeft niet zoveel te doen met de handicap. Maar wij, als samenleving, dragen voor de last van een handicap de grootste verantwoordelijkheid. In de tweede plaats is er de ontwikkeling naar een door de vraag gestuurde zorg. Dat wil dus zeggen dat de zorg gericht moet zijn op de behoefte van de zorgvrager en niet bepaald wordt door de capaciteiten en de voorkeuren van de zorgaanbieders of van de overheden. In deze opvatting richt zich de zorg op het scheppen van mogelijkheden zodanig dat de mens een volwaardig burger van de samenleving kan zijn. Volwaardig dus met rechten en plichten. Dat betekent dus dat in zoverre de kerkelijke gemeente zorg wil hebben voor de verstandelijk gehandicapte mens, deze zorg gericht moet zijn op het zinvol functioneren van deze mens als volwaardig kerklid. Uiteraard kan men niet onder de mogelijkheden van het aanbod uit. Maar het denken vanuit de mogelijkheden van het aanbod, dus vanuit de aanbods capaciteiten, doet geen recht aan de autonomie en waardigheid van de mens als zorgvrager. Dit brengt ons direct naar de derde lijn die nauw met het bovenstaande samenhangt. De derde lijn is dat de gehandicapte mens niet moet worden gezien vanuit een tekort maar vanuit de mogelijkheden. Op de ontwikkeling van de mogelijkheden moet de zorg gericht zijn.

Ik kan deze laatste lijn ook nog op een andere wijze formuleren. Indien men de zorg, zoals vroeger nog veelal gebeurde, beziet vanuit de aanbods mogelijkheden, betekent dit eigenlijk dat de zorg-vragende mens als object wordt gezien. Een menselijk object waarmee men zorgvuldig moet omgaan, moet koesteren en die dan ook louter als menselijk object wordt gewaardeerd. Zonder rechten maar ook zonder plichten. In deze zorgvisie mag de gehandicapte mens wel in de kerk komen, maar hij is toch eigenlijk geen volwaardig lid. Wel moet hij braaf en zoet zijn. Maar indien men de zorg verbindt met volwaardigheid en met rechten, de zorg altijd gericht wordt op de mens als subject. Als een geschapen werkelijkheid

die juist vanwege zijn creatuur-zijn recht heeft op zorg gebaseerd op respectvolle bejegening. Wellicht ten overvloede er is een duidelijk verband tussen deze drie lijnen. Vraag-gestuurde zorg houdt rekening met de mogelijkheden van de zorg-vragende mens. Mogelijkheden zijn in deze visie niet constatering van een tekort. Maar het zijn kansen om tot ontplooiing te komen. In de laatste jaren kan men deze ontwikkelingen geconcretiseerd zien in de idee van een persoonsgebonden of zelfs nog beter in een persoonsvolgend budget. De zorg-vragende mens krijgt dan de mogelijkheid om gegeven zijn functiebeperkingen een bepaald budget aan te vragen waarmee hij de zorg a.h.w. op de markt bij de zorgaanbieder koopt. Hij kan dan voor zichzelf bepalen in welke zorgvraag hij voorzien wil worden.

Ontwikkelingen in het mensbeeld

Tot zover een uiterst summiere kenschetsing van de grote lijnen in de ontwikkeling van het zorgconcept. Deze ontwikkelingen hebben alles te maken met het mensbeeld dat in het zorgbeleid van overheden en instellingen doorklinkt. In principe is het zorgbeleid van de overheid vooral te zien als een onderdeel van het gezondheidsbeleid. De overheid probeert via beïnvloeding van de determinanten van de gezondheid een zo gezonde samenleving te verkrijgen. Dit geschiedt dan o.m. door wetenschappelijk erfelijkheidsonderzoek, door beïnvloeding van het gedrag van de bevolking en door verbetering van de arbeidsverhoudingen. In wezen betekent dit beleid wel een aanvaarding van de gehandicapte mens als een feitelijk gegeven. Maar in het kader van een succesvol gezondheidsbeleid past het gehandicapte leven niet al te goed. Dat neemt niet weg dat ook in het overheidsbeleid wel ruimte is voor de verzorging van de mens met een handicap in zoverre hij niet in staat is voor zich zelf te zorgen. Tegen dit mensbeeld, en met name tegen de uitwerkingen, hebben de kerken te getuigen van de unieke waarde van elk mens. Hoe diep gehandicapt ook en hoeveel geloof dit ook vraagt. In het bovenstaande is echter al opgemerkt dat mensen met een verstandelijke handicap mensen met mogelijkheden zijn. Zij hebben als zodanig recht op zog om deze mogelijkheden te ontwikkelen. Zij zijn volwaardig met al hun beperkingen. Voor mijn onderwerp zijn nu twee kenmerken van het mens-zijn van belang. In de eerste plaats heeft de mens als schepping een unieke en intrinsieke waardigheid. De

waarde en de waardigheid wordt dus niet bepaald door uiterlijkheden of door capaciteiten, maar door zijn schepping-zijn. Hij is op deze wereld en hij heeft een fundamenteel recht om er te zijn. De mens als beeld Gods en daarom ook beeldrager van God. Het tweede kenmerk van de mens is dat hij een antwoordende mens is. Hij antwoordt a.h.w. op de opdracht van God aan de mens om de wereld te bouwen en te bewaren. Het zal duidelijk zijn dat deze twee kenmerken diep ingrijpen in de idee van de zorg. De mens als schepping heeft recht op respectvolle bejegening en op aanvaarding als volwaardig mens. Juist in het feit dat de mens een antwoordende mens is manifesteert zich het eigenlijke van het mens-zijn. Ik kan het ook nog anders formuleren. De mens is een religieus wezen. Dat wil zeggen een mens kan zich zijn eigen tijdelijkheid bewust zijn en worden. Door deze bewustwording is de mens een plannenmaker geworden en kan hij daardoor zijn eigen tijdshorizon verleggen. In het plan wil de mens over zijn eigen toekomst beschikken en heersen. In deze zin is het plan niet anders dan het antwoord dat de mens geeft op de uitdaging van de tijd. Ondanks allerlei beperkingen geldt dit ook voor de gehandicapte mens. Juist vanwege zijn religiositeit heeft de zorg-vragende mens ook recht op zijn specifieke beleving van deze religiositeit. In de praktijk betekent dit dat de mens recht heeft op eerbiediging van zijn levens- en wereldbeschouwing. Maar ook erkenning van de legitimiteit van deze beschouwing. Daarom is in het zorgconcept ook opgenomen dat levens- en wereldbeschouwing een integraal onderdeel vormen van de zorgvraag. De kerken hebben dat ook te prediken. Dit vraagt ook geloof met name als het gaat om diepgehandicapte. Geloof dat de mens nimmer door de vloer van het bestaan kan zinken. Wat de wetenschap ook moge zeggen.

Wat betekent de gehandicapte mens voor de kerk?

Nu hebben in het bovenstaande omschreven ontwikkelingen in het zorgveld en in het zorgconcept zijn invloed gehad op niet alleen de plaats van de mensen met een verstandelijke handicap in het onderwijs en op de arbeidsmarkt, maar ook op de positie van gehandicapten in de kerk. Met name over dit laatste gaat de in het bovenstaande reeds genoemde brochure THUISKOMEN IN DE KERK. In deze brochure gaat het om een bezinning op de plek die mensen met een verstande-

lijke handicap in de kerkelijke gemeente innemen. Nu zijn wij a.h.w. van nature geneigd om ook als het gaat om de plaats van de mens in de kerk te denken vanuit het aanbod, vanuit het instituut. Men zou hier van de oude Adam kunnen spreken. Dat is toch weer denken vanuit het aanbod. Immers van nature zijn wij geneigd om ons af te vragen wat nu wel de kerk te bieden heeft aan de gehandicapte mens. De gehandicapte mens mag zich dan veilig voelen in de kerk en dient dan vaak als voorbeeld voor de gehele gemeente. Zelfs kan dan de gedachte opkomen dat wij moeten worden als kinderen met een verstandelijke handicap omdat deze zo simpel geloven in de Here Jezus die kinderen om zich heen vergaderde. Toch blijft het een moeilijke vraag. Misschien helpt het ons als de vraagstelling wat versmallen. Wat betekent een gehandicapt kind voor de familie? Ook deze vraag is niet eenduidig te beantwoorden. Daarvoor spelen allerlei factoren een te grote rol. Ik noem er maar enkele. Er is het geduld dat de ouders kunnen opbrengen om met het gehandicapte kind om te gaan. Wordt het kind aanvaard of wordt het permanent als een kruis en als een obstakel voor ontplooiing van eigen leven beschouwd? Gaat het over een meegaande mongool of over een moeilijk lerend kind? In het eerste geval gaat het over een kind waarvan bijna alles wordt goed gepraat ondanks al zijn rotstreken. Bij een moeilijk lerend kind moet de moeder vaak horen dat het kind zo slecht is opgevoed en zo lui is. Toch kan een gehandicapt kind veel betekenen voor de familie, voor het gezin. Het kan betekenen dat het gezin een eenheid wordt rondom de broer of zus. Het kan betekenen dat de kinderen uit dat gezin de zorg voor de gehandicapte mens a.h.w. met de paplepel binnenkrijgen. Het kan betekenen dat kinderen begrip krijgen voor het verdriet van hun ouders vanwege het onderscheid dat er altijd is en zal blijven. Met name als het kind uit huis moet worden geplaatst. Kortom er kan geen eenduidig antwoord worden gegeven. Maar wel kan de contouren van het antwoord worden geschetst. Een gezin met een gehandicapt kind heeft kansen en mogelijkheden om dimensies van een gezinsleven naar voren te brengen die andere gezinnen niet hebben. Indien er nu in het bovenstaande het woord 'gezin' vervangen door 'kerkelijke gemeente' dan kan eigenlijk verder alles zo blijven staan. Immers als gemeente zijn wij ook een gezin. Daarom is de aanwezigheid van een gehandicapt gemeentelid een

wezenlijke uitdaging om werkelijk kerkelijke gemeente te zijn. De kerk heeft een woord voor de wereld. De mens met een handicap is een schepping en daarmee intrinsiek volwaardig. Van dat geloof geeft de kerk rekenschap door tegen de geest van de wereld in plaats te maken voor het geringe. In de ontmoeting van de gehandicapte mens met de kerk wijst deze mens de kerk op de fundamentele opdracht plaats in te ruimen voor de geringe. En dat in een tijd waarin wetenschap en technologie willen bepalen wat goed is en waard is om geleefd te worden. De mensen met een verstandelijke handicap roepen de kerk op om strijd te voeren tegen de goden van de tijd. De goden van de tijd die het begin van het leven en het einde wil laten bepalen door wetenschap en technologie en door het materialisme dat niet meer wil weten van zorg voor het nietige. In zoverre de kerk de mens met een handicap accepteert als volwaardig burger van zowel de samenleving als van het koninkrijk Gods, zal het woord dat de kerk heeft voor de wereld duidelijker worden. Omdat de kerk in de Woordverkondiging laat zien dat het gebrokene een plaats heeft. Een kerkelijke gemeente die geen volwaardige plaats heeft voor de gehandicapte mens, die kerk heeft geen Woord voor de wereld. Omdat deze kerk geen perspectief heeft. De mens met een verstandelijke handicap, maar hij niet alleen, kan dit perspectief bieden. Er blijven vragen over. Maar ook het perspectief blijft dat de gehandicapte mens thuis mag zijn in de kerk omdat hij er altijd thuis mag komen.

Enkele suggesties

Ik wil tot slot enkele suggesties doen die tegelijkertijd uitnodigingen zijn voor een onderling gesprek. De gehandicapte mens moet ervoor zorgen dat hij in de gemeente bekend is. Hij moet gewoon met andere kinderen naar catechisatie en bijbelkringen gaan. En als hij volwassen is moet voor hem een plaats zijn bij kringen voor volwassenen. Hij mag net als de andere gemeenteliden, hetzij jong hetzij ouders, mee vorm geven aan de eredienst. Kortom, hij mag er bij horen zo als hij is. Wordt de kerk daar beter van? Het antwoord is simpel. Een kerk die geen raad heeft met de mogelijkheden en beperkingen van verstandelijk gehandicapten, is meer een sociëteit waarbij de leden aan bepaalde normen moet voldoen. Maar het is geen kerk waarin plaats is voor de oproep van de Heer van de kerk die heeft gezegd laat de kinderen tot mij komen en verhindert ze niet.

De ontwikkeling van het geweten

H. Algra, Den Helder

Er zijn (vooral in de jaren '20 en '30) dikke boeken geschreven over het geweten, waaronder een proefschrift van 600 bladzijden. In 'Opbouw' werd jaren geleden zelfs een serie van 10 artikelen over dit onderwerp gepubliceerd (met theologische, filosofische en pedagogische invalshoeken).

Omdat de vraag naar de ontwikkeling van het kinderlijke geweten regelmatig naar voren komt in gesprekken over opvoeding lichten we dit thema er nog eens uit. In vogelvlucht wordt de kinderlijke ontwikkeling van het geweten doorgelopen; het is dus een bijdrage op het terrein van de ontwikkelingspsychologie en de pedagogiek.

Voelt het kind van nature aan wat goed en fout is?

Eén van de vragen die opvoeders altijd heeft bezig gehouden is of het kind van nature aan kan voelen of iets goed of verkeerd is. Heeft het uit zichzelf een 'innerlijk kompas'; voelt het iets aan van wat wél en wat niet geoorloofd is? Opmerkelijk is in dit verband een onderzoek bij 2-jarige kinderen. Zij beseffen al goed dat er iets niet 'klopt' als speelgoed kapot gaat. Sommige kinderen proberen het meteen te repareren (dit hangt samen met een beginnend schuldgevoel). Andere kinderen laten het maar zo, of verstoppert het speelgoed. Bij deze kinderen overheerst de schaamte. Natuurlijk speelt vervolgens weer de vraag: hoe komt het dat kinderen zo verschillend reageren? Heeft dat te maken met aanleg of is dat al een gevolg van de houding van de ouders of van de opvoeding?

Theorieën

Er zijn verschillende theorieën, die proberen te verklaren waarom het kinderlijke geweten zich op een bepaalde manier ontwikkelt. Sommigen gaan er vanuit dat het kind leert wat goed en fout is op basis van beloning en straf (goed gedrag wordt beloond, verkeerd gedrag bestraft). Anderen denken dat het kind vooral leert door imitatie: het doet een 'model' na. Deze theorie heeft

momenteel veel invloed. Wat is het gevolg van het zien van geweld op de televisie op het gedrag van kinderen? Welke rol spelen ouders of onderwijzers als 'model' voor het gedrag van kinderen? Er zijn ook onderzoekers die menen dat de ontwikkeling van het geweten de verstandelijke ontwikkeling volgt.

De kinderlijke gewetensontwikkeling

Op basis van observaties kunnen er chronologisch een aantal fasen onderscheiden worden in de ontwikkeling van het kinderlijke geweten:

*** Ongeveer 2½ jaar.** Kinderen van ruim 2 jaar hebben al een redelijk 'inzicht' in wat er wel en niet mag. Ze 'koppelen' dit inzicht echter aan de aanwezigheid van de opvoeder. Met andere woorden: mamma vindt het niet goed als ik een snoepje pak als mamma het ziet. De valkuil in de opvoeding is dan dat je denkt dat het kind de regel kent en dus ongehoorzaam is als het toch een snoepje pakt als mamma in de keuken is. 'Hij weet best dat het niet mag', denkt moeder dan en straft het kind vanwege zijn achterbakse gedrag. Dat idee van de 'achterbaktheid' is ten onrechte, want het kind kan nog niet beseffen dat de regel ook geldt als mamma het niet ziet. Daarnaast is het voor kinderen op deze leeftijd moeilijk om hun gedrag bij te sturen. 'Stop daarmee' helpt vaak niet; het werkt meestal beter als je er ook het alternatief bij vertelt. 'Dat mag niet. Ga maar met de lego spelen.'

*** 3 jaar.** Een stap die hier vlak achter de voorgaande aan komt is dat het kind zichzelf toe gaat spreken als het iets doet wat niet mag. „Mag niet snoepje pakken”, hoor je dan in de kamer. De volgende stap is wanneer het kind iets of iemand anders de schuld gaat geven. „De beer heeft snoepje gepakt.” Soms moedigen opvoeders deze 'splitting' ook nog eens aan ('stout handje'). Let op: het kind heeft op deze leeftijd nog nauwelijks een eigen 'ik'; je hoort in de taal ook nog weinig het woord 'ik'. „Marieke moet plasje doen” in plaats van 'ik'.

*** Kleuters.** Kleuters hebben al een eigen 'ik' ontwikkeld. Wanneer ouders een redelijk consequente opvoedingsstijl hanteren heeft het kind vaak ook al

een bepaalde innerlijke rem in zijn gedrag. De regel wordt echter heel zwart-wit geïnterpreteerd. Omdat de achtergrond van de regel niet wordt begrepen. Een jonge kleuter die ziek is zal soms toch proberen zijn eten op te eten, *want ik moet mijn bord leeg eten*. Als het oudere zusje ziet dat het jongere broertje met lucifers speelt, worden die niet afgepakt, *want ik mag toch niks afpakken?*

Kleuters kunnen ook iemands bedoeling nog niet afwegen in het oordeel. Martijn helpt zijn moeder met de afwas en breekt 3 kopjes. Kees breekt een kopje als hij snoept uit de kast. Wie is het stoutste? Kleuters vinden dat Martijn het stoutste is, want hij heeft de meeste kopjes gebroken. Pas rond de 7 jaar gaan kinderen iemands bedoeling meewegen in hun oordeel. Toch wordt het oordeel nog vaak gekoppeld aan de gevolgen. Iets mag niet, *want je krijgt er straf voor*.

*** Van 7 tot 12 jaar.** Kinderen op deze leeftijd zijn vaak heel strenge moralisten; ze denken zwart-wit. Iets mag of iets mag niet. Iets hoort op deze manier en niet op een andere manier, want regels zijn regels. Men vermoedt dat deze strenge moraal nodig is omdat het kind nog erg onzeker is over de eigen grenzen. Het voelt steeds weer dat het zelf 'tot zonde verleid wordt'. Een strakke moraal geeft dan meer houvast. Ook in deze leeftijd zie je nog dat de redenen waarom iemand iets doet niet zo erg mee worden gewogen. Wie zich niet aan bepaalde regel houdt zit per definitie fout. Pas later in de periode van de basisschool kan het kind beter rekening houden met het 'waarom' van bepaald gedrag (als je snel naar het ziekenhuis moet, mag je door rood rijden).

Pubers

Pas vanaf ongeveer 12 jaar wordt vaak afgewogen waarom iemand iets op een bepaalde manier doet; de puber maakt daarbij ook eigen keuzen, los van de ouders. De invloed van leeftijdgenoten is in deze periode wel bijzonder groot. Vooral L. Kohlberg heeft zeer gedetailleerd onderzoek gedaan naar de manier waarop oudere kinderen en pubers hun oordeel vellen. Aanvankelijk dacht hij (in navolging van J. Piaget) dat deze ontwikkeling parallel loopt aan

de verstandelijke ontwikkeling; in zijn latere werk legde hij meer accenten bij ervaringen van het kind in het gezin en op school. Als factoren bij de gewetensontwikkeling benoemde hij o.a. de volgende aspecten:

- Hoe oordelen de ouders zelf over situaties? Veroordelen ze iemand gemakkelijk ('hij zal het er wel naar gemaakt hebben'), of proberen ze de achtergrond van bepaald gedrag mee te wegen?
- er bestaat een verband tussen 'ego-sterkte' en gedrag. Impulsieve kinderen hebben het in dit opzicht moeilijker dan bedachtzame kinderen.
- kinderen die meer empathisch zijn (beter aanvoelen wat de ander voelt) houden ook eerder in hun gedrag rekening met de gevoelens van anderen. – Tenslotte blijkt dat kinderen die een positiever zelfbeeld hebben meer onafhankelijk kunnen oordelen. Zelfs als de klasgenoten bijna allemaal een bepaald oordeel hebben, dan nog zal dit kind vaak betrekkelijk onafhankelijk van tot een eigen standpunt kunnen komen.

Een zwak geweten

Er zijn kinderen die een zwak ontwikkeld geweten lijken te hebben: de innerlijke rem lijkt defect. We zien dit o.a. bij emotioneel verwaarloosde kinderen, bij kinderen met een verstoorde hechting en ook wel bij hyperactieve kinderen. Deze kinderen hebben nogal eens een weinig ontwikkeld schuldgevoel.

Wat kunnen oorzaken zijn van zo'n zwak ontwikkeld geweten? Een paar voorbeelden:

- Een grillig opvoedingspatroon. Het kind weet dan niet waar het zich aan moet houden; de ene keer krijgt het straf, de volgende keer wordt er niets van gezegd, de derde keer wordt om hetzelfde gedrag gelachen. Als ouders er heel verschillende normen op nahouden heeft dit hetzelfde effect op het gedrag van het kind: vader vindt het niet erg, moeder wel.
- Steeds wisselende opvoeders: het kind weet niet bij wie het hoort, bv. kinderen die van jongs af aan in kindertehuizen opgroeien. Als er nooit (langdurig) van jou gehouden is, hoe zou je dan ooit rekening kunnen houden met de ander?
- De ouders vormen geen aantrekkelijk voorbeeld voor kinderen; bv.: kille, afwijzende of agressieve ouders.

Voor alle duidelijkheid: een zwakke gewetensontwikkeling is lang niet altijd

een gevolg van de gezinssituatie. Ook factoren in het kind zelf kunnen sterk bepalend zijn, zoals:

- Ontremd gedrag als gevolg van lichamelijke (neurologische?) factoren: het kind is niet in staat om goed te luisteren (het doet voordat het heeft nagedacht). Een andere vorm is het onvermogen om situaties voldoende te ordenen.
- Een hechtingsstoornis (mogelijk ook op basis van neurologische factoren), waardoor het kind niet goed in staat is om aan te voelen wat de ander voelt of bedoelt.

Een streng geweten

Kinderen met een zwak geweten vormen een last voor de omgeving, mensen met een streng geweten zijn een last voor zichzelf. Ze denken altijd dat ze niet voldoen aan wat er van hen gevraagd wordt. Dit strenge geweten heeft voor een deel met de aanleg van het kind te maken; sommige kinderen zijn meer precies dan andere kinderen (een verband met temperament). Ook zie je nogal eens dat het oudste kind een meer precieze uitleg geeft aan de gezinsregels dan jongere kinderen. Dit strenge geweten heeft mede met de opvoedingsstijl te maken:

- Als ouders het kind veel verwijten maken (de ouders lopen de hele dag op hem te mopperen) krijgt het kind het gevoel dat het nooit iets goed doet.
- Ook het voortdurend dreigen met straf heeft een negatief effect; pijnlijk nauwkeurig probeert het kind zich aan de regels te houden.
- Daarnaast kan een stijl waarbij ouders werken in de stijl van *mamma is niet boos, maar wel verdrietig* zo'n krampachtig faal-gevoel bij kinderen tot gevolg hebben.

Helaas blijft dit strenge geweten vaak aanwezig als het kind inmiddels volwassen is geworden. Het geweten blijft een even strenge heerser te zijn geworden voor zichzelf en de omgeving als vroeger de regels van de ouders waren, al is de vorm vaak anders geworden. Maarten 't Hart heeft bijvoorbeeld net zo'n veroordelende toon ten opzichte van andersdenken als hij zijn vroegere Gereformeerde 'nest' verwijt.

Moedeloze opvoeders?

„Kweekt deze leer geen moedeloze opvoeders?” Er kan immers zoveel mis gaan? Of er is al zoveel mis gegaan. Daarom nog een paar min of meer moreel geladen slotopmerkingen.

- a) Er is wel een verband tussen de

vroege ontwikkeling van kinderen en hun latere gedrag, maar dat verband is nooit rechtstreeks. De kwaliteit van de opvoeding kun je dus niet alleen aflezen aan het 'resultaat'. Er komen ook 'gave' kinderen voort uit kapotte gezinnen en er komen soms ook beschadigde kinderen uit harmonieuze gezinnen. We moeten dus voorzichtig zijn in ons oordeel over onze eigen opvoeding en de opvoeding door anderen.

- b) Opvoeden gebeurt op basis van een relatie. Die relatie vormt het grondvlak van de omgang met elkaar. Als die relatie goed is, hoef je niet krampachtig ieder conflict te vermijden. De omgang met elkaar kan in bepaalde perioden negatief zijn, zonder dat de relatie onder druk komt te staan.
- c) We moeten ook niet ál te bewust bezig zijn met de opvoeding. Dat leidt in Gereformeerde en evangelische kring nogal eens tot een veel te moraliserend vorm van opvoeding, niet passend bij de leeftijd van het kind. Het is goed als we ons realiseren dat veel opvoeding vanzelf gaat en gewoon op basis van onze intuïtie (al denken we soms van niet).
- d) Het is voor jonge kinderen belangrijk dat de opvoeder voorspelbaar is ('ik weet wat ik aan jou heb'). Voor oudere kinderen is vooral de betrouwbaarheid van belang ('wat je zegt klopt met wat je doet').
- e) Het is voor de geestelijke weerbaarheid van kinderen heel belangrijk dat ze uit een gezinssfeer komen waar ze zich geaccepteerd voelen. Basisgevoelens als 'Ik mag er zijn' en 'Ik mag zijn wie ik ben' vormen de basis voor het later zelf in moreel opzicht kunnen kiezen en verantwoordelijk willen zijn voor je eigen handelen. Kinderen die over zichzelf erg onzeker zijn, kiezen eerder de norm van de groep. Ze maken weinig eigen keuzen, maar volgen bepaalde 'idolen'.
- f) God vraagt van ons dat we ons inzetten voor de opvoeding van kinderen die ons zijn toevertrouwd. Welke weg de kinderen uiteindelijk gaan is lang niet alleen van de opvoeding afhankelijk. Die visie kan ons ook behoeden voor krampachtigheid. We staan er niet alleen voor.

Noot:

1 De gegevens over de chronologische ontwikkeling van het geweten werden vooral ontleend aan: Rita Kohnstamm, *Kleine Ontwikkelingspsychologie, deel I, hoofdstuk 10.*

Omgaan met verlies

J. Kiers, Den Helder

Ds. R.R. Ganzevoort heeft al vaker gepubliceerd over de invloed van een crisis op het leven(sverhaal) van mensen. Enige tijd geleden verscheen er weer een boekje over dit onderwerp.

Je raakt in een crisis, als je niet meer weet hoe je verder moet. De bestaansgrond gaat onder je voeten golven. Je kunt je levensverhaal (oorsprong, doel en zin) niet meer sluitend krijgen.

Geloof en crisis

Geloof kan invloed hebben op de crisis. Immers: geloof geeft kracht, geloof gaat over oorsprong doel en zin van je leven. Het geeft je een plaats tussen de anderen en ten opzichte van De Ander. Geloof vertelt hoe je handelen moet en geeft jou een plaats in de tijd. Een crisis is óf de verdieping, maar soms ook het einde van je geloof. Geloof helpt óf remt juist bij de crisis. Je kunt veel steun aan je geloof hebben; je ervaart de Here dan heel nabij (verdieping).

Maar het kan ook zijn, dat je tot diepe twijfels komt over je geloof. Ondertussen zet dit vechten in je geloof je er wel toe aan, om de crisis te boven te komen (aanvechting).

Bij sommigen werkt dat andersom. Ze ervaren veel steun in hun geloof, schuilen bij de HERE, maar hun crisis, hun problemen komen ze niet te boven.

Tenslotte zijn er mensen die zich verlaten voelen van iedereen. In al hun zorgen voelen ze zich van God en alle mens verlaten en alleen, zonder hoop in de wereld.

God en het lijden

Volgens Ganzevoort vinden we in de bijbel vier verhaalsoorten, die samen het grote verhaal van de bijbel weergeven: over gebrokenheid, herstel, bekering en toekomst (vooral: de nieuwe hemel en de nieuwe aarde). In dit grote verhaal krijgt het lijden een bepaalde plaats. Soms kun je de zin van het lijden daarin goed aanwijzen, soms ook niet.

Naast de liefdevolle zorg van God en

zijn Almacht is er ook de realiteit van het kwaad. Zonder het perspectief van het herstel en de toekomst van God op te geven, zullen we moeten leren te leven met de schaduwzijde, met de breuken in onze door God geschapen werkelijkheid.

Troost en pastoraat

Hoe kun je iemand helpen, die een zware verlieservaring te dragen heeft? Verklaar helpt niet. Daarmee doe je de pijn van de ander geen recht. Troosten helpt wel.

„Troost is bij iemand durven staan en niet weglopen uit angst voor de pijn. Het is met iemand in de afgrond durven kijken” (p. 124).

Je biedt geborgenheid en van daaruit zoek je samen naar uitzicht: hoe moet het verder?

Als je het leven en het evangelie opvat als 'verhaal', dan moet ook het pastoraat verhalend zijn:

* respect voor de pastorant (=

Verklaren helpt niet, troosten wel

degene die aan de pastorale zorg is toevertrouwd), die als enige auteur is van zijn eigen levensverhaal, met alle verantwoordelijkheid, die daarbij hoort.

- * rekening houden met de 'lezers' van het levensverhaal van de pastorant. Iemand kan alleen leven temidden van de zijnen. Zo moet hij ook begrepen en geholpen worden. „Je hebt er niets aan vrij te zijn als je daarmee alleen komt te staan, net zo min als je iets aan gemeenschap hebt als je daardoor gevangen bent” (p. 129). Zeker de pastor moet aandacht hebben voor God als lezer van het levensverhaal.
- * de ordening van het levensverhaal mag in overeenstemming worden gebracht met het evangelie. Ruimte voor Gods veelkleurige genade; in wording, breuk, herstel en toekomst.

Tenslotte kunnen we zeggen dat pastoraat zoveel is als het in verband brengen van eigen levensverhaal met het Grote verhaal van God. Dat begint natuurlijk met luisteren en samen her-

schrijven van iemands levensverhaal. Maar daarin ontbreekt de verkondiging wie God is en wat Hij in Jezus gedaan heeft natuurlijk niet.

Sterker nog: op zijn minst zit er een verkondigend element in het feit dat je als pastor in de Naam van de Here aanwezig bent en iemands leven voor het aangezicht van de Here brengt. Daarin werkt de Geest van God. Dat wordt soms heel expliciet met bijbellesing en gebed.

En soms is dat meer ingevouwen, zonder woorden.

Beoordeling

Naarmate ik verder kwam in het boekje van Dr. Ganzevoort, vond ik de inhoud sterker worden. Het eerste deel brengt het landschap van crisis en geloof in kaart. Dit gedeelte is m.i. te abstract: de werkelijkheid is zoveel gecompliceerder en weerbarstiger. De indeling welke situatie nu in welk hokje moest kon mij ook niet altijd overtuigen.

Als je nieuw bent in een stad zul je een plattegrond kopen. Maar als je er in opgegroeid bent heb je er weinig aan. Zo vroeg ik me ook af, wat gemeenteleden of pastores met dat eerste deel zouden kunnen.

In het tweede deel vindt ook een schematisering plaats.

Maar Ganzevoort geeft wel ruiterlijk toe, dat er heel wat lijden is, waar helemaal geen zin aan te ontdekken valt. Dat het kwaad een realiteit is. Er kunnen zwerfkeien in je bestaan rondzwerven, waar je echt geen kant mee op kunt.

Er zit dan weinig anders op dan te wachten op de jongste dag, waarop al onze tranen worden weggewist.

Op p. 101 zegt Ganzevoort, dat de chaos van het lijden God meer pijn doet dan ons.

En dat de weerloosheid van zijn liefde betekent dat Hij zijn mensen, zijn oogappels nog niet terug kan roepen. Ik vroeg me af waaruit Ganzevoort dit afleidt.

Het is jammer dat hier geen bijbelplaatsen vermeld staan.

Het derde deel vond ik het mooist, met hele mooie omschrijvingen van pastoraat, de herhaalde opvatting, dat alle gemeenteleden pastor (kunnen) zijn, met heel concrete aanwijzingen,

hoe je aan dat pastoraat vorm kunt geven.

De relatie tot God

Op p. 48 schrijft Ganzevoort: „Een belangrijke geloofsfunctie is het aanbieden van een interpretatiekader, dat wil zeggen een bepaalde manier van kijken naar het leven, waardoor betekenis kan worden gevonden.”
Op zichzelf kan ik dit niet ontkennen, maar tegelijk griezel ik er van. Deze visie is natuurlijk bekeken vanuit een (godsdiens)psychologisch kader. Maar kan dat wel? Als we zo naar geloven kijken, hebben we onszelf dan niet buiten het geloof, buiten de relatie met God geplaatst?

Bovendien: wordt God dan niet een functie van de mens, om zin en doel en orde in het leven te ontdekken? De rest van het boekje geeft voldoende aan dat Ganzevoort dit niet bedoelt; maar ik vraag me tegelijk af hoe hij eraan kan ontkomen. Met

Het 'maar toch' van het geloof

andere woorden: waar is de psychologie waarin de levende God serieus genomen wordt?

Een andere opmerking gaat over Ganzevoorts eigen opmerking, dat er beslist vragen komen over zijn model van het verhaal. Komt God bij dit model niet buitenspel te staan? Ganzevoort antwoordt op p. 147: „Daar waar je in het licht van het evangelie mensen bijstaat, daar vindt verkondiging plaats. Dat is het werk van de Heilige Geest, die in, met en door mensen heen spreekt.”

Mijn vraag is: Heeft het verhaal van de mens voortdurend het primaat? Kan Gods verhaal zo nog inbreken in het menselijk verhaal? Kan de pastor pas iets beginnen, als het eigen verhaal is vastgelopen? Of ligt dat buiten het bestek van dit boekje?

Reactie op simpel pastoraat

Dit boekje is natuurlijk te lezen als reacties op het al te simpele pastoraat van de dominee die volstaat met het lezen van enkele 'troostvolle' bijbelteksten en het uitspreken van een gebed, zonder dat hij eerst zorgvuldig geluisterd heeft wat er in de pastorant omgaat.

Een pastoraat, dat over die ene pastorant zelfs nog 'heenpreekt'.

Het andere uiterste is in mijn beleving nite zozeer een pastoraat zonder God (waar Ganzevoort zich terecht tegen afzet) maar een pastoraat, waarin de Here alleen voorkomt *voorzover* Hij de pastorant van dienst kan zijn. En *voorzover* Hij het gemeentelid helpt bij het herordenen van zijn levensverhaal. Blijft er zo nog ruimte over voor het 'Zo spreekt de Here'?

Spreken de psalmen ook niet vaak van een complete chaos van hun levensverhaal en van het 'maar toch...' (ondanks alles!) van het geloof? Geloven doe je toch ook vaak ondanks het feit dat je levensverhaal van geen kant

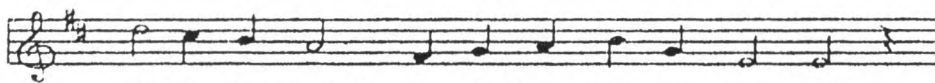
klopt? Of kan ik zelfs zeggen: juist omdat je er zelf geen touw meer aan vast kunt knopen?

Samenvattend: deze nieuwe publicatie van dr. Ganzevoort roept bij mij een aantal (als open bedoelde) inhoudelijke vragen op.

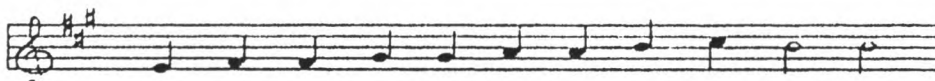
Tegelijkertijd ben ik van mening dat het een boekje is met duidelijk sterke en leerzame opmerkingen op het brede terrein van het hedendaagse pastoraat.

N.a.v. Dr. R.R. Ganzevoort, **Omgang met verlies**; Kok/Voorhoeve, Kampen 1996, 148 blz., f 24,50

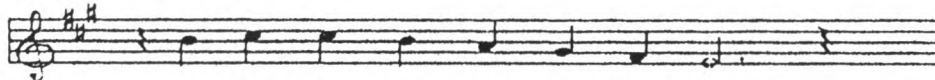
Dit is mijn troost

Dit is mijn troost, in le - ven en in ster - ven.

God's Zoon heeft door zijn bloed mij 't heil doen er - ven,

uit Sa - tans heerschap - pij ver - lost.

Dit is mijn troost: God heeft ver - lost.

1. Dit is mijn troost
in leven en in sterven.
Gods Zoon heeft door zijn bloed mij 't heil doen erven,
uit Satans heerschappij verlost.
Dit is mijn troost: God heeft verlost.
2. Dit is mijn troost,
ik tel mijn zegeningen.
Gods Vaderliefde blijft mij ook omringen
als 't kwaad mijn leven overkomt.
Dit is mijn troost: Gods liefde komt.
3. Dit is mijn troost
in leven en in sterven.
Gods Geest verzekert mij van eeuwig leven,
van eeuwig leven voor Gods troon.
Dit is mijn troost: zijn voor Gods troon.

Tekst:

Louis A.F. Godschalk, 1994
(naar Zondag 1 van de Heidelbergse Catechismus)

Melodie:

Leen Vermij, 1995

Uit: 'Wij zijn de laatsten niet', een boekje met 15 nieuwe kerkliederen.

Bestendige gunst voor ons allen

D. Holwerda

Er zit veel waars in het gezegde 'Alle goede dingen komen langzaam'. Ook bij het uitleggen van een tekst dringt vaak het rechte begrip pas langzaam tot je door. Bij de bestudering van een Schriftgedeelte krijg je er soms opeens oog voor, hoe een andere passage uit de bijbel daar licht op werpt. Maar vaak zie je pas veel later, dat de implicaties van dat nieuw gewonnen licht veel verder gaan dan je aanvankelijk had opgemerkt. Mij verging dat b.v. zo, toen ik bij de exegese van Op. 11, 1-8 verwezen had naar Lc. 19, 42. Pas later kreeg ik door, dat waarschijnlijk heel het gebeuren, in Lc. 19, 41-21, 38 beschreven, model gestaan heeft voor Op. 11¹.

'Genade' in Johannes' proloog

Een soortgelijke ervaring had ik dezer dagen, toen ik nog eens het slot van de proloog van het Johannes-evangelie las. Destijds² had ik verband gelegd tussen de woorden uit v. 18 „Niemand heeft ooit God gezien” en Ex. 33, 18-23. Nu pas zie ik, dat de benadering vanuit Ex. 33 voor het verstaan van het slot van Johannes' proloog nog aanzienlijk meer kan bijdragen.

Men heeft zich nl. bij de uitleg van Joh. 1, 14-17 vaak de vraag gesteld, wat de evangelist nu precies verstaat onder 'genade' (Gr. charis), een woord dat in zijn evangelie alleen hier voorkomt. En dan met name ook, wat hij bedoelt met de verbinding 'genade en waarheid'. Zelf heb ik mij ook vele malen hierover het hoofd gebroken. De antwoorden die ik eerder opperde meen ik nu echter te moeten bijstellen. Nu ik nl. nog eens weer Ex. 33 en 34 las, viel het mij op, hoe in Mozes' verzoek aan den Heere (33, 12-17), dat Hij, ondanks Israëls zonde met het gouden kalf, toch zélf weer met het volk zal optrekken, voortdurend sprake is van „genade vinden in de ogen van den Heere” (v. 12, v. 13 (2 maal), v. 16, v. 17; en dan opnieuw in 34, 9). Ik vroeg mij daarom af, of niet óók dat

begrip 'genade', dat in Joh. 1, 14-17 zo bij uitzondering – én bij herhaling! – uit Johannes' pen vloeit, afkomstig is uit Ex. 33, 12-17, zoals het „Niemand heeft ooit God gezien” in Joh. 1, 18 lijkt te zijn ingegeven door Ex. 33, 18-23; terwijl Joh. 1, 17 („de wet is door Mozes gegeven”) heel goed een verwijzing zou kunnen inhouden naar het begin van Ex. 34.

'Buiten de legerplaats'

Daar duikt in deze passage uit Joh. 1 trouwens nóg een opvallend woord op: „Het Woord... heeft onder ons *zijn tent opgeslagen*”, v. 14 ('gewoond' NBG). Ook dat woord is in dit evangelie eenmalig. Waarom deze term mij treft? Wel, ik lees in Ex. 33, als de zonde met het gouden kalf een breuk geslagen heeft tussen den Heere en zijn volk, en Hij niet langer „in hun midden wil optrekken” (v. 3): „Mozes nu *nam een tent en spande haar voor zich uit buiten de legerplaats, ver van de legerplaats*. ... Ieder die den Heere zocht, ging uit naar *de tent der samenkoms, die buiten de legerplaats was*” (v. 7). Duidelijker kan ons wel niet worden ingeprent, dat de Heere toen niet meer zijn tent onder zijn volk wilde opslaan.

Al met al ontkom ik dan ook niet aan de indruk, dat Johannes zijn bericht van Christus' geboorte bewust heeft 'afgezet' tegen Ex. 33-34. Dat is ook zo vreemd niet, als men bedenkt, hoe zeer Johannes in de eerder hem gegeven Openbaring georiënteerd is geworden op de geschiedenis van Israëls uittocht³. Hij ook is onder de evangelisten de enige die Jezus' vergelijking van zichzelf als het ware brood met *het manna, dat Israël in de woestijn te eten kreeg*, voor ons heeft vastgelegd (6, 22-59). Wij hebben in hem te maken met een schriftgeleerde die – naar het woord van Jezus in Mt. 13, 52 – „als een huisbaas uit zijn voorraadkamer *nieuw én oud* tevoorschijn haalt”.

Mozes

Mozes had, zo zegt hij in Ex. 33, 12, destijds 'genade' gevonden in de ogen van den Heere; m.a.w. hij had Diens 'gunst' gewonnen. De Heere kende hem, zo zegt hij verder, 'bij name'; d.w.z. Hij had met hem een 'vertrou-

wensrelatie'. (Ps. 106, 23 noemt Mozes in dit verband 'Gods uitverkorene'.) Nog pas (v. 11) is vermeld, dat God met hem persoonlijk sprak „zoals iemand spreekt met zijn vriend”. En dat 'vriend' zal hier wel de pregnante betekenis hebben van 's konings vertrouweling en raadsman' (vgl. Gen. 26, 26; 2 Sam. 15, 37 en 1 Kron. 27,3 3; 1 Kon. 4, 5), zoals ook Abraham, die door den Heere in zijn beraadslaging betrokken wordt (Gen. 18, 17 vlgg.), Gods vriend heet (Jes. 41, 8). Vgl. ook Joh. 15, 15.

Begrijpelijkerwijze bevreemdt het Mozes dan ook, dat God hem er niet van op de hoogte heeft gebracht, wie hij nu verder mee zal sturen als gids (v. 12). Als ik zo bij U in de *gunst* sta – aldus Mozes, v. 13 – dan mocht U mij toch wel eens „Uw wegen bekend maken”, dat is: Uw plannen onthullen. Dan weet ik, wat ik aan U heb, en dat ik nog altijd bij U in de *gunst* sta. De Heere heeft – hoe zou het ook anders – meteen door, waar Mozes heen wil: „Moet Ik zélf meegaan? Zou dat je gerust stellen?” (v. 14) Mozes laat er geen twijfel over bestaan, dat er voor hem geen alternatief is: „Waaraan zouden we anders weten, dat ik en uw volk uw *gunst* weer genieten, dan daaraan dat U met ons meegaat? Dat is immers in vergelijking met alle andere volkeren ons voorrecht!” (v. 16)

Dan bewilligt de Heere, omdat Mozes „*genade* in zijn ogen gevonden heeft en Hij dien *bij name kent*” (v. 17). De *gunst* die Mozes bij Hem geniet, de *vertrouwensrelatie* die deze met Hem heeft, bewegen den Heere ertoe, ook voor de rest van de reis zélf als gids te fungeren. Hij wil opnieuw een verbond met het volk sluiten (34, 10). Mozes mag daartoe nog eens twee tafelen hakken (34, 1).

Jezus Christus

Als het daarentegen over Jezus Christus gaat, dan heet Déze bij Johannes „*vol van genade en waarheid*” (v. 14 slot en v. 17).

'Vol': Hij brengt zo'n *overvloed* van genade mee, dat we daaruit de ene genade na de andere krijgen (v. 16). Hij brengt een *stroom* van genade op gang *die niet meer opdroogt*. Bij de Horeb is er een *breuk* in Gods genade

jegens Israël: de Heere dreigt het volk te verdelen (Ex. 32, 10). En als Mozes deze ondergang van Israël heeft weten af te wenden (32, 14), is de Heere nog steeds niet bereid verder met het volk mee te gaan (33, 3). Pas na een nieuw hartstochtelijk pleidooi van Mozes doet Hij dit toch uiteindelijk wél weer (33, 17). Bij Jezus Christus dreigt zo'n breuk niet. Als ik wel zie, ligt dit uitgedrukt in de toevoeging 'en waarheid'. Ik vergeleek de door Hizkia gebezigde woorden, als hem is aangezegd, dat na zijn dood de Babyloniërs al zijn schatten zullen weghalen. Hij dacht toen, zo staat er in 2 Kon. 20, 19: „in mijn dagen zal er vrede en waarheid zijn”. Aldus de Statenvertaling. Maar reeds de Canisius-vertaling koos hier voor 'bestendige vrede'⁴. Dezelfde weergave vinden we daar in Jer. 14, 13, waar de Septuagint de desbetreffende woorden in omgekeerde volgorde geeft; dus 'waarheid en vrede'. Op te merken valt, dat op deze laatste plaats de Statenvertalers spreken van „eenen gewissen vrede”. In NBG en Willibrord lezen we „een ongestoorde vrede”, in Groot Nieuws „voor altijd vrede”.

Waarheid

'Waarheid' betekent nl.: waar je staat op kunt maken, vastigheid. Als dus aan Hizkia voor zijn dagen 'vrede en waarheid' wordt beloofd, dan betekent dat: t.a.v. de vrede krijgt hij van God *vastigheid*; de vrede wordt hem door God *gegarandeerd*⁵. Wel, zouden wij de verbinding 'genade en waarheid' niet in overeenkomstige zin mogen verstaan? En dus vertalen: 'bestendige gunst'? Het gaat hier dan niet om twee los van elkaar staande begrippen, maar om twee nauw verstrengelde begrippen; om zaken waarvan de ene ('waarheid') de aard van de andere ('gunst') nader bepaalt. De weergave 'bestendige gunst' lijkt trouwens steun te krijgen in wat volgt (v. 16): 'genade op genade'. Het gaat om een *ononderbroken* genadebetoon. In Jezus Christus is Gods gunst ons voor altijd gegarandeerd. Als we via Hem bij God een *gunstig* oog en oor hopen te vinden, worden we *nooit teleurgesteld*.

Een 'puntje op de i'

Nog een kleinigheid. NBG heeft terecht aan het griekse woordje 'kai' vóór 'genade op genade' aandacht geschonken, al is de vertaling 'zelfs' hier minder gelukkig. Hetzelfde geldt van de weergave met 'ook', die men in

de Statenvertaling vindt. Ten onrechte verwaarlozen tal van vertalers het. We hebben hier te maken met het 'kai' zoals dat gebruikt wordt om de aandacht te vestigen op een verrassend *hoog getal*⁶. Wij gebruiken hiervoor 'wel' ('... vochten wij wel tachtig jaren') of 'maar liefst' ('hij had maar liefst vijftig keer een prijs gewonnen'). Dat laatste zou ik hier kiezen: 'maar liefst de ene genade na de andere'. Het is alsof Johannes zeggen wil: 'Je houdt het niet voor mogelijk; maar écht: het kan niet op!'.⁷

Allen

Er is nog een verschil tussen de genade (de gunst) die Mozes bij vernieuwing verwierf, en de genade die Jezus Christus ons blijvend bracht. Men lette er namelijk op, dat Johannes nadrukkelijk spreekt van 'wij *allen*'. In Ex. 33 hangt alles aan één draad: de gunst die Mozes bij den Heere heeft weten te verwerven. Zeker: die gunst strekt zich dan mee uit over Israël. Maar al distancieert de Heere zich niet meer zo absoluut van het volk, als Hij aanvankelijk had gedaan („het volk dat jij (Mozes) uit het land Egypte hebt gevoerd”, 33, 1), toch wil het Hem blijkbaar nog niet over de lippen, dat behalve Mozes *ook het volk* genade in zijn ogen heeft gevonden. Ofschoon Mozes namelijk van den Heere wil weten, „dat *ik en uw volk* genade in uw ogen gevonden hebben” (v. 16), in zijn inwilliging van Mozes' verzoek laat de Heere het bij de woorden „omdat gij (Mozes) genade in mijn ogen gevonden hebt”. Maar vandaag, zegt Johannes, vinden via Jezus Christus „wij *allen*”, één voor één, persoonlijk en rechtstreeks, genade in Gods ogen. Johannes zit hier verrassend op één lijn met Paulus, als deze dezelfde oudtestamentische situatie, nl. die van het slot van Ex. 34, vergelijkt met die van Gods volk onder de nieuwe bedeling. Ik heb het oog op 2 Cor. 3, waarin hij eraan herinnert, hoe Mozes *op z'n eentje, zonder het volk*, tot den Heere ging, en dan met een (voor de Israëlieten onverdraaglijk) stralend gelaat terug kwam. Hij besluit dat hoofdstuk met te zeggen: „Wij *allen*, die met een aangezicht waarop geen bedekking meer is, de heerlijkheid des Heeren weerspiegelen, ...”⁷.

Noten:

1. Zie Opbouw, jrg. 37, blz. 177.
2. Zie Opbouw, jrg. 36, blz. 166.
3. Zie mijn artikelen in Opbouw, jrg. 36, blzz. 293-295; 312-313; 368-370;

jrg. 37, blzz. 122-123; 143-145; 177; 221-222; 238-239.

4. Willibrord (1 en 2): „Als in mijn tijd de vrede maar behouden blijft”.

5. Ik wil hier mijn vriend drs. Ph.

Roorda van harte bedanken voor zijn hulp bij het verifiëren van de teksten uit het Oude Testament. Hij verwijst voor 'waarheid' in de zin van 'bestendigheid' nog naar het desbetreffend artikel in het Lexicon in Veteris Testamenti libros van Koehler-Baumgartner.

6. Zie J.D. Denniston, *The Greek Particles*, Oxford 1954, 320 sub 3.

7. Zie Opbouw, jrg. 40, blz. 170-172.

Kruimels van de tafel

Een machtige broer

Als Maria Magdalena zich vooroverbuigt, ziet ze in Jezus' graf twee engelen. Engelen zijn als neon-lichten: ze flitsen aan en uit. Voor Petrus en Johannes waren ze niet nodig geweest. De windsels in het graf gaven hun voldoende licht over wat er gebeurd was. Maar Maria heeft extra licht nodig. Daarom flitsen voor haar de engelen weer aan. En ze vragen: mevrouw, waarom huilt u? Omdat ze mijn Heer weggenomen hebben, antwoordt Maria. Maar dat is huilen om niets, want Jezus is niet weggenomen. Maria heeft zich vastgebeten in een idee fixe. En een waanidee sluit iemand af voor de waarheid. Jezus vinden vanuit een waanidee is dan ook onmogelijk. Zelfs al sta je dan bovenop Hem, dan herken je Hem nog niet. Alleen als Jezus zelf je waanidee aan flarden scheurt, herken je Hem.

Dat doet Hij bij Maria door haar naam te noemen. Daardoor vallen de schellen haar van de ogen. Mijn Meester, zegt ze. Ze heeft Jezus terug en wil Hem voor altijd bij zich houden. Daar zit iets heel moois in. Wie echt van iemand houdt, wil hem of haar graag bij zich in de buurt hebben. Maria hield meer van Jezus dan van wat ook. Dat is prachtig. Maar ze moet nog leren dat ze Hem niet moet tegenhouden in zijn werk. Ze zou dit moment wel voor altijd willen bevriezen. Maar zo zou ze Hem in zijn werk belemmeren.

Van pogingen om Christus in te kapselen voor eigen gebruik komen we alleen maar los, als we met Hem gaan meewerken en zijn boodschappers worden. Maria moet doorgeven dat Christus zijn werk weer heeft hervat. Boodschap dat aan mijn broeders, zegt Jezus. De opgestane Heer noemt ons zijn broers. Is dat niet geweldig? We hebben een machtige Broer.

M.R. van den Berg, Groningen

De grondslag van onze zekerheid

3. De Bijbel en wetenschappelijke studie

P.J. van Kampen, Ede

Kunnen we de Bijbel betrouwbaar achten? Wat is het 'klassieke' Christelijke verstaan van de Bijbel en komen we daarmee wel ver genoeg? Moeten we het werk van Nico ter Linden daarom niet veel positiever beoordelen dan ik deed in mijn recensie van november j.l.? Dat zijn zo wat vragen die br. Van der Ploeg me al weer even geleden voorhield en die ik, zoals gezegd, wat voor me uit heb geschoven, in de hoop meer tijd te hebben om ze goed te bedenken en mijn antwoord beter te onderbouwen. Overigens herhaal ik mijn mening dat er in onze kring mensen zijn die op dit punt veel deskundiger zijn dan ikzelf.

Bij de vraag naar de historiciteit van de Bijbel heb ik in het vorige artikel de voor mij onderste steen laten bovenkomen, wat betreft de betrouwbaarheid van de Bijbel. De Here Jezus zelf spreekt over de inhoud van de Schrift (voor ons 't Oude Testament) als 'historisch'. Toch is er meer van te zeggen.

Hoe 'historisch' is de slag bij Issus?

Hoe kunnen we eigenlijk de historiciteit van enige gebeurtenis in b.v. de Oudheid vaststellen? Op welk gezag nemen we aan dat de slag bij Issus (333 v. Chr.) ooit gevoerd is en dat bij dat massale treffen inderdaad Alexander de Grote de numeriek verre superieure Perzen verslagen heeft? Ik veronderstel door op het slagveld in de loop der tijd tienduizenden schedels/geraamten van gesneuvelden op te ploegen. Dan moet je echter de locatie van het slagveld wel zeker weten. (Iets ten Noorden van de net nog Turkse stad Antakya, het bijbelse Antiochië.) Belangrijker nog: het Hellenisme, de verspreiding van de Griekse cultuur in het Midden-Oosten is onmogelijk zonder die overwinning! Als we in Israëls geschiedenis vernemen

van de strijd van Makkabeeën tegen de Seleuciden, heidense Griekssprekende machthebbers die in Syrië resideren, dan is die situatie als zodanig alleen te verklaren uit de veronderstelling dat a. Alexander de Grote een historisch persoon is en b. inderdaad de Perzische legers heeft verslagen. Als we de Griekse cultuur en taal tegenkomen in de Dekapolis, de Tienstedenbond waar toe Gerasa, Gadara en Pella behoorden, is dat ook een (wellicht indirect) bewijs, of aanwijzing, voor de juistheid van het bericht van Alexanders bestaan en overwinning. Nog veel meer zou hier aan te voeren zijn. Op vergelijkbare wijze moet men ook met het bestaan van Julius Caesar omgaan, of Djenghis Khan of Napoleon. Zijn er concrete aanwijzingen voor hun bestaan? Kunnen we ergens iets 'toetsen'?

Maar nu de vraag: hebben de Aartsvaders bestaan, of Mozes, of Gideon, David, Salomo, Jesaja, Jeremia, Daniël, Ezra, Nehemia, Tiglat Pilezer, Nebukadnezar of Farao Necho? Zijn de Hittieten een historisch volk en hebben de Filistijnen echt bestaan, met hun vijf steden? Veel van die vragen zijn (al of niet bewust) aangepakt door b.v. de Archeologie. Wat heeft die wetenschap nu aan argumenten pro en contra de historiciteit van personen en culturen te zeggen? Dan heb ik het niet over 'bewijzen', maar over 'aanwijzingen'. Ook hier moeten we volmondig beamen dat 'de allerlaatste antwoorden' zeker niet zijn gegeven (en vermoedelijk ook nooit te geven zijn!). Juist in de twintigste eeuw is echter onvoorstelbaar veel boven water (of boven de grond) gekomen (letterlijk!) dat onze kijk op 't leven in de Oudheid drastisch heeft veranderd of bijgesteld. Voorzover ik enig overzicht heb van wat zoal gevonden is, laat staan van de betekenis ervan, (ik ben geen deskundige, maar interesseer me hogelijk voor dit alles) krijg ik de indruk dat véél ervan pleit voor een geloof in 'de historische betrouwbaarheid' van de Bijbeltekst. Stellig zijn er zaken die nu problematischer liggen dan wellicht een eeuw geleden het geval was. De duiding van allerlei elementen zal ongetwijfeld in discussie blijven – een kenmerk van

alle gezonde wetenschapsbeoefening. Dat alles erkennend meen ik toch dat archeologie en b.v. bestudering van teksten in hiërogliefen en spijkerschrift ons nieuwe kennis en inzichten geschonken hebben die net zo vaak (zo niet vaker) pleiten voor dan tegen de historische betrouwbaarheid van de Schrift.

Hoezeer dat het geval is blijkt vooral, als we opvattingen van deskundigen nu vergelijken met uitspraken van geleerden van een hele of een halve eeuw geleden. Laten we daarbij dus niet al te veel letten op omstreden details of interpretaties, maar gewoon op een aantal 'hoofdpijnen'. Ik noem een aantal zaken, die in de laatste halve eeuw tot enige klaarheid lijken te zijn gekomen. (Voorzover ik dat als leek kan beoordelen.) Die voorbeelden heb ik van diverse kant opgescharreld, vooral uit Engelstalige boeken.

De Hittieten

Een al weer oude brochure (uit 1947) van prof. F.F. Bruce begint als volgt: „Tot de vorige eeuw kon men over de Hittieten niets zeggen buiten wat in het Oude Testament staat, want elders waren ze volstrekt onbekend. Nu hebben we uit andere bronnen zoveel over hen vernomen, vooral uit hun eigen documenten, dat we in het licht van die schat aan kennis het Oude Testament weer kunnen opslaan om met hernieuwd begrip te lezen wat dat over de Hittieten te zeggen heeft.” Schriftverwijzingen naar dat volk beginnen met de volkerenlijst van Genesis 10:15 en eindigen bij Ezechiël 16:3,45, maar ook vallen te noemen Efron de Hethiet van wie Abraham de spelonk van Machpela koopt als graf voor zijn gestorven vrouw Sara (Genesis 23:3vv.), de vrouwen van Ezau (Genesis 26:32), Davids trouwe knecht Uria, de man van Batseba (2 Samuel 11:3, etc.) en Achimelech (1 Sam. 26:6.) Belangrijk is wat Bruce precies een halve eeuw geleden nog meer aan gegevens vermelden kon, uit recente opgravingen en ontcijferd materiaal. Vanaf 1906 werd door de Duitser Hugo Winckler gegraven in het Turkse Boghazköy, het oude Hattusas, de oude Hittitische hoofdstad;

veel van de ontdekte tabletten in spijkerschrift, in diverse talen, zijn sindsdien ontcijferd en vertaald. Nog steeds kan men niet argumenteren of bewijzen dat de Oudtestamentische teksten de waarheid spreken over de Hittieten, maar in elk geval zijn ze glorieus bevestigd op het centrale punt, dat dezen hebben bestaan! Dat geldt voor een keur aan gegevens over genabuurde volkeren, is mijn indruk. In de laatste eeuw is over de geschakeerde beschaving van veel genabuurde volkeren van Israël van alles bekend geworden, van hun cultuur, politiek, handel en vaak, van hun religie.

De schrijfkunst in de tijd van Mozes

Datzelfde mag men ook vaststellen bij een ander punt dat in een al weer wat verder achter ons liggend verleden met nadruk gesteld is: Mozes kon de Mozaïsche werken niet geschreven hebben, omdat er in z'n tijd nog geen schrift bestond! Al lang geleden inmiddels zijn beeldjes van Egyptische schrijvers uit het woestijnzand gehaald die dateren van een aanzienlijke tijd voor Mozes. Ook zijn stukken schrift aangetroffen van ouder datum. Opnieuw, daarmee is het 'bewijs' niet geleverd; er is echter gerede twijfel mogelijk aangaande toenmalige twijfel!

Tiglath Pileser

In 2 Koningen 15:29 wordt gesproken over de Assyrische vorst Tiglath Pileser. „Een generatie geleden ontkenden vrijzinnige geleerden dat deze koning ooit bestaan had”; derhalve was het bericht dat Israël zich ooit aan hem had overgegeven onjuist! Archeologen hebben echter Tiglath Pileser's hoofdstad gevonden en vonden zijn naam geschreven in tichelstenen die vermeldten: „Ik, Tukultiapilessara (Tiglath-Pileser) koning van Assyrië... ben veroveraar van (de streken van) de Grote Zee die is in het land der Amurru tot de Grote Zee in het land der Nairi. Ik ben drie maal opgetrokken tegen het land Nairi.” (De Grote Zee is de Middellandse Zee.) Klaarblijkelijk bestond hij wel!³ Al zou ik hier teveel in detail moeten treden, meen ik dat een groot aantal twijfelvragen van twee of drie generaties geleden beantwoord zijn – in het algemeen daarbij de correctheid van de Bijbeltekst bevestigend, al is er ook heel wat dat nog niet helder is. Soms zijn er vragen bijgekomen, zoals de vraag of Jericho's muren al niet eeuwen in puin lagen voor Jozua en zijn legers in het Land arriveerden. Stellen dat „de Bijbel gelijk heeft” zoals de Duitser Wer-

ner Keller rond 1950 deed is voorbarig of treft 'de verkeerde toon'. Toch meen ik dat de vondsten van Archeologie, Assyriologie en studie van andere Semitische talen dan het Hebreeuws zeker niet 'verpletterend' zijn voor gelovigen!

De betrouwbaarheid van Lukas

Door omstandigheden heb ik me de laatste maanden vooral bezig gehouden met de betrouwbaarheid van Lukas, meer specifiek met het boek Handelingen. Dat gaat dus over maar een uiterst klein hoekje van de immense vraag die br. Van der Ploeg op mijn bord heeft gelegd. Kunnen we Lukas' getuigenis aanvaarden? Ik haal wat zaken aan. In de eerste plaats citeer ik Irina Levinskaya, een Russische historica uit St. Petersburg die zeer onlangs 'deel 5' geschreven heeft in de prachtige zesdelige serie 'The Book of Acts in its first Century Setting'. (Die serie hoop ik binnenkort in dit blad te recenseren.) In het

**nieuwe kennis
en inzichten...
die net zo vaak
(zo niet vaker)
pleiten voor
dan tegen
de historische
betrouwbaarheid
van de Schrift**

begin van haar boek *Diaspora Setting*, dus over de Joodse gemeenschappen in de Verstrooiing, vertelt ze waarom ze zo door Handelingen werd geboeid (denk eraan, in de Communistische tijd, toen er op dit punt in haar land zeker geen academische stimulans voor zo'n belangstelling kwam!) Dan zegt ze: „Maar naarmate ik meer wetenschappelijke literatuur las, nam mijn verbazing over de benaderingen van het boek toe. Het kon worden beschouwd als een puur theologisch werk of, naar de visie van sommigen, als een tweederangs behandeling van elkaar tegensprekende bronnen en legenden over de aanvang van de Christelijke Kerk. () Mijn indruk van het boek is totaal anders. De studie van Herodotus [een Grieks historicus uit de Oudheid, PJvK] hebben me geleerd dat een roman-achtig genre en een sterk theologisch kader () goed kunnen samengaan met eersteklas sociale, culturele, etnografische en historische informatie. Er is geen enkele reden om Handelingen daarin anders te behandelen dan enig ander geschrift uit de eer-

ste eeuw. De bijna overal aanvaarde dichotomie [scheiding] bij het bestuderen van Handelingen is voor een historica van de Oudheid nogal verrassend. Naar mijn opvatting was het boek Handelingen, herkenbaar theologisch van opzet, zowel een waardevol historisch werk als een belangrijke bron van achtergrondmateriaal voor de eerste eeuw van onze jaartelling. Mijn verdere studie heeft die opvatting bevestigd en versterkt.”⁴ In deel vier van de serie, getiteld *Palestinian Setting*, is er onder andere aandacht voor de vraag: hoe groot was Jeruzalem in de tijd van Handelingen.

Ik lees bij de samenvatting: „Het voornaamste argument tegen de historische betrouwbaarheid van van Lukas' opgave van de grootte van de gemeente van Jeruzalem – volgens de belangrijkste commentaren op Handelingen – is het stelling dat die in conflict komen met de (veronderstelde) grootte van de bevolking ten tijde van Jezus (niet meer dan 25.000-30.000, volgens de al oude werken van Jeremias, waar de meeste huidige auteurs zich op gronden.) Diverse meer recente onderzoeken laten echter veel hogere cijfers zien. Als men de criteria die in die studies gebruikt worden, toetst, blijkt alles te draaien om de vraag van de bevolkingsdichtheid. () Een aantal van 60.000 tot 120.000 inwoners lijkt realistisch. Het dominante argument tegen de historische waarschijnlijkheid van Lukas' aantallen – de aangenomen kleine bevolking van de stad Jeruzalem – kan niet langer geldig worden geacht.”⁵ Heel verschillende, ook recente, studies kunnen ons helpen om meer vrouwen te hebben in historische zaken in de Bijbel.

Noten:

1 F.F. Bruce, *The Hittites and the Old Testament*; The Tyndale Press, Londen; 1947. p. 5.

2 James Montgomery Boice, *Standing on the Rock. Biblical Authority in a Secular Age*; Baker Books, Grand Rapids; 1994. p. 100.

3 Aangehaald uit J.B. Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts, relating to the Old Testament*; Princeton, New Jersey (3rd edition with supplement.), p. 275.

4 Irina Levinskaya, *The Book of ACTS in its First Century Setting, volume 5, Diaspora Setting*; Eerdmans, Grand Rapids en Paternoster, Carlisle, U.K.; 1996. p. viii.

5 Wolfgang Reinhardt, 'The Population Size of Jerusalem and the Numerical Growth of the Jerusalem Church'. In: Richard Bauckham (red.), *The Book of ACTS in its First Century Setting, volume 4, Palestinian Setting*; Eerdmans, Grand Rapids en Paternoster, Carlisle, UK; 1995. pp. 237,238.

Regionale Ontmoetingsdag Chr. Geref. en Ned. Geref. in Noord Nederland

Op zaterdag 19 april jl. kwamen zo'n 30 Chr. Geref. en Ned. Geref. Broeders en zusters bij elkaar in Hoogeveen voor de jaarlijks ontmoetingsdag. Thema voor deze ontmoetingsdag was: 'Geloven... mag het ietsje meer worden?' Gezien het aantal aanwezigen heb ik bijna de neiging om te zeggen: 'De opkomst... mag het ietsje meer worden?' Want als je weet dat er in het Noorden van het land, samen ruim 25.000 Chr. Geref. en Ned. Geref. kerkleden zijn dan kom je al gauw tot de ontdekking dat de opkomst zo'n 0,11 procent was. Bijna beschamend en om moedeloos van te worden. Het enige wat je daar bovenuit kan tillen is, tegen jezelf zeggen: laat niet de macht van het getal regeren en wees blij met die dertig die wel de moeite namen om te komen. Sprekers op deze dag waren Ds. G. Haveman uit Wolvega en Mevr. Dien de Haan, voormalig hoofdredactrice van de Elisabethbode. Ds. Haveman sprak over de vier steunpilaren van ons geloof die samen het fundament zijn voor een rotsvast vertrouwen in God nl.: geloven in het bestaan van God, je realiseren hoe God is, het je opgenomen weten in Gods plan met deze wereld en het aanvaarden dat de wegen die God kiest vaak totaal anders zijn dan wij ze graag zouden hebben gewild. Als uitgangspunt voor het gesprek hierover en voor ons dagelijks leven gaf hij de hoorders de eerste vier beden van het 'Onze Vader' mee, om vanuit die beden dit concreet te maken in het persoonlijk en kerkelijk leven.

Mevr. Dien de Haan gaf daarnaast een aantal praktische voorbeelden van: hoe we God kunnen ontmoeten in ons dagelijks leven. Daarna volgde er een bespreking, waarna het eerste gedeelte van de ontmoetingsdag werd afgesloten met een gezamenlijke broodmaaltijd. Hierna werd de ontmoeting voortgezet met een 'Sing-in' en een optreden van de gospelgroep 'Just Trust'.

E. Kole-Mollema, Heerenveen

Je vindt hieronder een aantal namen. Kies de juiste naam bij de gestelde vraag. Alle antwoorden zijn te vinden in Richteren 8.

Baal-Berith, Efod, Jether, Maantjes, Ofra, Pnuël, Sukkoth, veertig jaar, woestijndorens, Zalmuna, Zeven en zeventig

1. Gideon is met zijn driehonderd soldaten achter twee koningen van Midian aan om deze gevangen te nemen. De een heette Zebah. Wat was de naam van de andere koning?
2. In welke plaats vraagt Gideon als eerste brood voor de manschappen?
3. Als ze hem geen brood willen geven zegt Gideon dat hij, zodra hij de koningen in zijn macht heeft, hun lichamen met en distels zal dorsen (hiermee wordt bedoeld dat ze gegeteld zullen worden).
4. Wat was de naam van de volgende stad waar Gideon brood vroeg, en nadat dit hem geweigerd was waarschuwde, dat als hij terugkwam, hij de toren zou afbreken?
5. Hoeveel mannen uit Sukkoth kregen een pak ransel? Richteren 8:14
6. Gideon vraagt zijn oudste zoon de twee koningen te doden, maar deze was erg jong en durfde niet, waarna Gideon de koningen zelf doodt. Hoe heette de zoon van Gideon?
7. Wat voor sieraad droegen de kamelen aan hun hals?
8. Als de mannen van Israël aan Gideon vragen of hij hun leider wil zijn weigert hij maar vraagt hij van ieder een ring. Wat voor afgodsbeeld wordt daarvan gemaakt?
9. Met dit afgodsbeeld vergat men de Here en dienden het volk en Gideon dit beeld. In welke plaats stond dit beeld?
10. Hoe lang had het volk rust ten tijde van Gideon?
11. Welke afgod gingen de Israëlieten dienen na Gideons dood?

G. Wijkhuizen-van Vuuren

De oplossing van de vorige maal was: En eensklaps kwam er uit de hemel een geluid als van een geweldige windvlaag en vulde het gehele huis en er vertoonden zich tongen als van vuur en zij werden allen vervuld met de Heilige Geest.

Persschouw

'Assen 1926'

Voor 'Reformanda' is het blijkens een uitspraak van ds. C.J. Breen een absolute voorwaarde dat de Christelijke Gereformeerde Kerken het besluit van Assen 1926 inzake het gezag van de Schrift aanvaarden. 'Reformanda' is een vereniging binnen de Vrijgemaakte Kerken, die bij tijden de puntjes op de i zet. Er moet gereformeerd worden. Dat betekent 'reformanda'. We blijven aan het reformeren, zeiden ook de mannen van de Nadere Reformatie. Zij stelden zelfs voor om niet te spreken over 'Gereformeerde Kerken' maar over 'Reformerende Kerken', d.w.z. kerken die permanent bezig zijn om de reformatie te bedrijven. En dat was weer in overeenstemming met het gezegde, dat een kerk pas goed gere-

formeerd is, wanneer zijn aan het reformeren blijft. Nu is er wel wat verschil tussen Nadere Reformatie en Voortgaande Reformatie. De eerste term staat voor een snuifje piëtisme in het kerkelijke leven. De tweede uitdrukking wil de 'Reformatie' doorvoeren op alle terreinen des levens. Zij werd voornamelijk sinds de Vrijmaking van 1944 vernomen. Aangezien die terreinen vandaag nog al verbrokkeld zijn heeft de Nadere Reformatie in deze tijd die roept om ervaring, de wind in de zeilen.

'Reformanda' heeft niet altijd en overal de wind mee. Ook niet binnen de Vrijgemaakte Kerken. En de eis, die ds. Breen op de jaarvergadering van de vereniging formuleerde, wordt ook niet binnen deze Gereformeerde Kerken unaniem aanvaard. 'Assen 1926' ligt inmiddels meer dan zeventig jaar achter ons. Is het billijk om de Christelijke Gereformeerde Kerken vandaag aan

de uitspraken van die synode te binden bij een eventuele vereniging?

Bovenschriftuurlijke bindingen

Het lijkt op de voorhand voorbarig om vandaag over vereniging te spreken, terwijl deputaten van beide zijden een klein beetje de pas inhouden, wanneer het gaat over lokale ontwikkelingen. Is het dan al te zeer vooruitlopend op wat kerken dienaangaande te zeggen hebben, wanneer de haven van de vereniging werkelijk binnen de horizon komt? 'Assen 1926' was een besluit inzake de zintuigelijk waarneembare situatie in het paradijs. Een dogmatische kant zat aan dit besluit. Er was ook een kerkrechtelijk aspect. Ds. Breen sprak over de uitlegkundige betekenis van dit synodebesluit.

„Assen heeft indertijd regels voor hermeneutiek gesteld die nog steeds gelden.” Dat is een theologisch-wetenschappelijke uitspraak. Hermeneutiek is een onderdeel van de theologische wetenschap, waarin de regels voor de uitleg worden gezien, en zo mogelijk vastgesteld. 'Assen 1926' behoorde bij de geschiedenis van de Gereformeerde Kerken, zoals deze zich specifiek afspeelde rond de opvattingen van dr. Geelkerken. Onze kerken stonden daarbuiten. Het is wat rigoureuze om aan te nemen dat onze kerken die geschiedenis zouden moeten overnemen en approberen voor en aleer er van een vereniging sprake zou kunnen zijn. De naam van prof. B.J. Oosterhoff is door onze kerken van blaam gezuiverd. Het boek van dr. B. Loonstra zou, zoals ook in De Reformatie voorzichtig bepleit werd, voorwerp van gezamenlijke bespreking kunnen zijn en vereist dat op zichzelf ook reeds. Er is een problematiek die ook in interkerkelijk verband om een benadering vraagt.

W. van 't S.

Dit stuk knipten wij uit 'DE WEKKER'. Het is van de hand van Prof.Dr. W. van 't Spijker. Het is goed, dat hij over deze dingen schrijft. Wij moeten elkaar bij een oecumenische toenadering niet overvragen. Ieder kerkverband kent zijn eigen geschiedenis. De eis tot aanvaarding van elkaars synodebesluiten kan de weg naar eenwording blokkeren. Trouwens: de beslissing van Assen 1926 met alles eromheen verdient absoluut geen schoonheidsprijs! Daarmee is intussen nog niets gezegd over de inhoud van het desbetreffende besluit. Maar een genuanceerde beoordeling van het geheel is wel legitiem.

O. Mooiweer, Enschede

Kerknieuws

Beroepen/Afscheid/Intrede

Beroepen door Bunschoten/Spakenburg: ds. C.T. de Groot te Steenwijk
Bedankt voor Wormer: ds. J. Dekker te Nijverdal

Afscheid: op 1 juni: ds. J. de Jonge van Hengelo, 18.30 uur in de Grondelkapel, Grondellaan

Intrede: op 1 juni ds. J.J. Arnold te Apeldoorn, 18.30 uur in de Tabernakelkerk, Waalstraat; na in de ochtend dienst bevestigd te zijn door ds. J.D. Smit; op 29 juni: ds. J. de Jonge te Alphen aan den Rijn, bevestiging door ds. J. Keuning (NGK Culemborg) en ds. J. van Langevelde (CGK Hengelo). Intrede in dezelfde dienst, 17.30 uur in de Oudshoornsekerk, Oudshoornseweg 90.

Adressen

NGK Doetinchem-Velp

Scriba: A.L.P. Rietberg, Hoofdstraat 16, 6994 AE De Steeg, tel. 026 4951479

NGK Alphen aan den Rijn

Predikant: ds. J. de Jonge, Bremstraat 41, 2403 EK Alphen aan den Rijn, tel. 0172 442804

Diaconie: mevr. H. Regtop-de Roos, Stationsweg 22, 2435 AP Zevenhoven, tel. 538139

NGK Amsterdam T/ZW

Scriba: mevr. Y. Zandbergen-Smit, Fergustraat 16-1, 1055 SX Amsterdam, tel. 020 6860587

Overig nieuws

Verlof ds. Tj. Baron

Ds. en mevr. Baron zijn momenteel met verlof in Nederland en verblijven tot begin augustus in Spakenburg. Het adres en telefoonnummer is: Oosterzate 12, 3752 GC Bunschoten-Spakenburg, tel. 033 2987288.

Geslaagd

Ds. P.A. Strating te Rijswijk is geslaagd voor het applicatief doctoraal examen aan de Theologische Universiteit (Vrijg.) te Kampen.

Gewijzigde aanvangstijd De Hoeksteen

Vanaf 1 juni 1997 begint de dienst van Gemeente De Hoeksteen, Het Vianney-Centrum, Volendammerweg 152 in Amsterdam-Noord niet om 14.00 maar om 15.30 uur.

Radio- en TV-diensten

Zondag 22 juni a.s. zal om 11.00 uur

een dienst van de Nederlands Gereformeerde Kerk van Voorthuizen via de Stichting Zendtijd voor Kerken door de TV worden uitgezonden. Voorganger in die dienst is ds. W.J. van der Linde.

Zondag 29 juni zal om 17.00 uur een dienst van de Nederlands Gereformeerde Kerk van Amsterdam-Centrum door de radio worden uitgezonden. Ds. G.J. Zwarts gaat in deze dienst voor.

Regiovergadering Utrecht d.d. 13 maart 1997

De voorzitter, Ds. W. Smouter, opent de vergadering en heet iedereen welkom. De notulen worden behandeld en met enkele wijzigingen goedgekeurd. Naar aanleiding van de notulen wordt gemeld dat de contacten die de kerken van Bunschoten-Spakenburg en Nieuwegein met de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt hebben, in een goede sfeer zijn voortgezet. Door Ds. Veefkind wordt verslag gedaan van de werkzaamheden van de RvT van de TSB. Zowel bij de studiebegeleiders als bij de studenten is waardering uitgesproken over de goede gang van zaken. Het aantal deelnemende studenten is de laatste drie jaar ongeveer 30 en de opkomst op de vergaderingen is goed. De herstructurering van de opleiding is in studie en verwacht wordt dat de commissie van de Landelijke Vergadering een aantal voorstellen/vragen kan voorleggen. Naar aanleiding van een discussie in de kerkenraad van Amersfoort over 'Avondmaal vieren aan huis' wordt gevraagd wat de ervaringen in de andere regiokerken zijn. De kerk van Utrecht kent al langer dat gelijktijdig met de viering in de kerk het avondmaal wordt gevierd in het verzorgings-tehuis 'de Lichtkring', waarbij enkele ouderlingen aanwezig zijn. De regio is van mening dat er op zich geen enkel bezwaar tegen bestaat om bij gemeenteleden die niet in staat zijn de kerkdiensten te bezoeken, avondmaal thuis of in kleine kring te vieren. De behoefte in de meeste kerken is echter gering.

Op de laatstgehouden Landelijke Vergadering is een advies aangenomen ten aanzien van een ondertekeningsformulier voor predikanten. Vooral uit de kerken die het AKS niet hebben ondertekend worden nogal wat bezwaren genoemd met betrekking tot dit formulier. Deze bezwaren zijn ook in de Landelijke Vergadering geuit. De Vergadering besluit die discussie niet over te doen, maar te komen tot een

keuze die kan zijn: de regio neemt het advies over, de regio handhaaft de huidige regeling of de regio besluit tot een andere procedure. Na een uitgebreide discussie wordt besloten, mede omdat een aantal kerken hierover binnen hun kerkenraad geen overleg hadden gevoerd, dit agendapunt de volgende keer weer aan de orde te stellen. In verband met de komende Landelijke Vergadering (veel stukken te bespreken) en een te verwachten aanvraag voor preekconsent uit de kerk van Amersfoort besluit de regio tot nog een vergadering voor de zomer, 12 juni in Bunschoten-Spakenburg en een vergadering op 23 oktober 1997. Bij de rondvraag maakt Zeist bekend dat Ds. H. de Jong in september met emeritaat zal gaan. Bilthoven meldt dat zij gelukkig zijn dat Ds. Hanscamp, als gast op de regio-vergadering aanwezig, ongeveer een halfjaar in de gemeente assistentie zal verlenen. Niets meer aan de orde zijnde sluit Ds. Smout na dankgebed de vergadering.

Regiovergadering Het Zuiden d.d. 15 maart 1997

De vergadering, bijeengeroepen door de kerk van Eindhoven, wordt gehouden in Rijsbergen op 15 maart j.l. De voorzitter van de vergadering ds. Van der Dussen (Eindhoven) memoreert het overlijden van ds. en mevr. Brands. Hij verwoordt de gevoelens van de vergadering bij het verlies dat, naast de gemeente van Middelburg, ook de regio geleden heeft. De kerk van Middelburg vertelt dat de dienst van Woord en Gebed bij de begrafenis onder leiding van ds. Van der Dussen hen zeer bemoedigd heeft. Met dankbaarheid wordt melding gemaakt van het medeleven van alle zustergemeenten. De kerk van Maastricht zal financieel door de CSK (Commissie Steunbehoevende Kerken) geholpen worden; een resterend deel zal door de kerken in de regio voor hun rekening genomen worden. Het vinden van een opvolger voor wijlen ds. Brands in de Raad van Toezicht en Advies Theologische Studiebegeleiding is nog niet gelukt. Verschillende kerken in de regio zijn vacant: Breda, Maastricht, Middelburg, Rijsbergen; het beroepingswerk en het gemis van een predikant geeft ook gevoelens van teleurstelling. Op verzoek van de kerk van Breda worden de ervaringen uitgewisseld die de kerken hebben met de kerkelijke bevestiging van een huwelijk. In voor-

komende gevallen vindt geen kerkelijke bevestiging van een huwelijk plaats, maar wordt in een samenkomst van de gemeente een zegen over het huwelijk gevraagd.

Uit diverse kerken worden activiteiten gemeld waarbij gemeenteleden betrokken zijn bij het werk voor asielzoekers. In de kerk van Eindhoven kunnen asielzoekers sinds kort de dienst via een vertaalinstallatie volgen. De kerk van Rijsbergen brengt enkele gedachten naar voren voor een aanvulling op de beroepingsprocedure, zoals een 'bemiddelingsbureau'. Hoewel de gedachten nog niet geheel uitgewerkt zijn, met name de vraag naar de plaats van de roeping in de beroepingsprocedure verdient nog nadere aandacht, vindt de vergadering het juist dat Rijsbergen de mening van de Landelijke Vergadering hierover vraagt.

Op vakantie naar Zuid-Limburg

Voor vakantiegangers in Zuid-Limburg is het belangrijk te weten dat er tweemaal per zondag in de Nederlands Gereformeerde Kerk van Maastricht een eredienst wordt gehouden: 's morgens om half tien en 's middags om vijf uur. Na de ochtenddienst is er gelegenheid om, onder het genot van een kopje koffie, gezellig na te praten en contacten te leggen met andere vakantiegangers en gemeenteleden. De diensten worden gehouden in de Waalse Kerk, Pieterstraat 6. Voor tel. inlichtingen: J.K. Smelik (043 3211375) en mevr. T.P. Mast (043 3612993).

Studeren of werken in Utrecht?

De Jeruzalemgemeente in Utrecht heet nieuwe leden hartelijk en graag persoonlijk welkom. Mochten er uit de andere Nederlands Gereformeerde Kerken jonge mensen (17-25 jaar) voor werk of studie naar Utrecht gaan, dan graag contact opnemen met A. Alkema (past. medewerker), W. Barentszstraat 66, 3572 PM Utrecht, tel 030 2721788.

Onder
andere(n)

Voorjaars- en zomerprogramma l'Abri

De l'Abri Studiegemeenschap in Eck en Wiel is geopend van 4 juli tot 17 augustus. Voor info kan 0344 691914 gebeld worden.

Van 4-7 juli is er een themaweekend, Marc de Klijn, Hans Werkman, Herman Schaeffer en Timon Ramaker leiden in. Het accent ligt op eigentijdse literatuur.

Van 8-15 juli is gereserveerd voor een uitlooptweek.

Van 18-21 juli staat het thema 'Als het (l)even niet mee zit...' centraal. De psycholoog dr. Rens Filius is gastspreekster. 22-26 juli is weer een uitlooptweek.

Het themaweekend 1-4 augustus biedt als inleiders Wim Rietkerk, Henk Reitsema en Timon Ramaker. Motief: 'De wolk van niet-weten'. Uitlooptweekend: 5-8 augustus.

14-17 augustus: kunstweekend.

Muziek staat centraal. Gottfried van Eck, Marleen Hengelaar-Rookmaker, prof. Calvin Seerveld en Herman Schaeffer leiden in.

EO-Jongerendag in Utrecht

Op 14 juni wordt in Utrecht de EO-Jongerendag gehouden. Het wordt, zo meldt de Evangelische Omroep, een gevarieerde dag met als thema *Making the difference*. Henk Binnendijk, ds. Jan Hoek en Fred Kwint geven in hun toespraken hun visie op dit onderwerp. Muzikale medewerking komt van Cindy Morgan, de formatie Big Tent Revival en het Ronduit Gospel Choir. Plaats van handeling: stadion Galgenwaard.

Zomerschool 'Moslims en het Evangelie'

Van D.V. maandag 16 t/m vrijdag 20 juni wordt in Utrecht een vijfdaagse zomerschool gehouden. Deze zomerschool wordt georganiseerd door de Arabische Wereld Zending en de Stichting Evangelie en Moslims. Diverse sprekers zullen ingaan op de koran en Hadieth, recente ontwikkelingen binnen de islam, de geloofsovertuiging en leefwijze van de moslims en met name ook de wijze waarop christenen onder hen kunnen getuigen. Kosten: f 185 incl. maaltijden en overnachting. Opgave: 033 4611949.

Ontmoetingsdag Gereformeerd Appèl

De jaarlijkse ontmoetingsdag van het Gereformeerd Appèl vindt dit jaar plaats op zaterdag 6 september. De landelijke bijeenkomst is voor het eerst niet in Amersfoort maar in de Koningskerk, Landsheerlaan 5 in Zwolle. Het thema van de dag is *Gebed en verwachting*.

Ds. A. v.d. Veer verzorgt de bijbelstudie, in de gebedsbijeenkomst gaan

ds. Quant (CG) en ds. Biewenga (NG) voor. Kinderprogramma en crèche zorgen voor opvang van jongeren en jongsten.

Grote Opdracht School van Agapè start weer

Vanaf september gaat in 30 plaatsen in Nederland de Grote Opdracht School van Agapè weer van start. De GOS is een cursus van 32 avonden of ochtenden, waarin onderwerpen worden behandeld op het gebied van persoonlijk geestelijk leven, evangelisatie, gebed en gemeente-opbouw. Naast de 'theorie' is er ook de mogelijkheid het geleerde tijdens de cursus in praktijk te brengen. De cursus staat open voor christenen van alle leeftijden, opleidingsniveaus en kerkelijke achtergronden. Brochure en/of informatie: **0343 415741.**

*Heil wiens Jakobs God wil bijstaan,
heil die God ter hulpe riep.
Ps.146:3 (liedboek)*

D.V. 5 juni 1997 is het 50 jaar geleden, dat

HENK BOSCH
en
JANNY GROENVELD

elkaar het jawoord gaven.

*Ja, we willen hiervan zingen,
Tel ze alle, tel uw zegeningen.*

Hun dankbare kinderen:

Apeldoorn: HENRIËTTE en HARRY
Chantal

Monique en Pieter

Dronen: FRANS en PAULA
Frans jr.

We herdenken en vieren dit feest elders in familiekring.

Walkottelanden 40
7542 MR Enschede

Getrouwd:

ds. Mark Janssens
en
Joan Boer

23 mei 1997
Prof. Drionlaan 16
3741 XE Baarn

Kamer te huur

met kost en inwoning.

Billijke huur.

033-4807466

Een greep uit het programma:

- Nederland 8d va f369
- België 5d va f329
- Denemarken 13d f779
- Zweden 13d f899
- Tsjechië 15d f989
- Zwitserland 15d va f699
- Oostenrijk 11d va f399,50
- Frankrijk 9d va f594
- Engeland 11d va f999
- Spanje 13d va f899
- Kreta 15d f1499
- Albanië 15d f1694
- Rusland 8d va f1474
- Israël 8d va f1369
- Turkije 15d f1864
- Egypte 15d f1749
- Marokko 15d f1699
- Zuid-Afrika 23d f3699
- Kenia 15d f3294
- Canada 22d f2994
- Bolivia 22d f3894
- Australië 24d f3794

TERUG NAAR DE OORSPRONG

Onder de naam Variant biedt Amarant Reizen enkele unieke reizen aan naar steden en streken die in de geschiedenis van de christelijke kerk een prominente rol hebben gespeeld. Ontmoeting met christenen ter plaatse neemt een belangrijke plaats in. Het Variant-programma is bedoeld voor mensen die verbreding zoeken van de eigen horizon en

AMARANT
REIZEN

verdieping van hun geloof. Variant-bestemmingen zijn onder meer de steden Moskou en St.-Petersburg, Rome, Jeruzalem en Istanbul. Verder zijn er rondreizen in Turkije en Syrië en in Zuid-Afrika.

AMARANT REIZEN

Amarant Reizen is een christelijke reisorganisatie met een uniek programma van avontuurlijke groepsreizen. Met bestemmingen in heel Europa. In een tent of een vaste accommodatie, op de fiets, te voet, met terreinwagens, eigen vervoer of een unieke dubbeldekker. Daarnaast zijn er ook reizen naar diverse verre bestemmingen. Voor het Variant-programma gelden geen leeftijdsgrenzen.

Stuur mij de reisgids van Amarant 1997

Naam:m/v
Adres:
PC + plaats:
Telefoonnummer:
In gefrankeerde envelop sturen naar Amarant Reizen
postbus 9349 • 3506 GH Utrecht • tel: 0346 - 212897

